

ქართულ-კათოლიკეთ მოღვაწე

ივანე გვარამაძე

(ზინეა მესხი)

ზ. ჭიჭინაძისა.

თბილისი

ელექტრონის საბეჭდავი გრ. ნ. დიასამიძისა, სასახლის ქუჩა.

1904

ქართველ კათოლიკეთ მოღვაწე

ივანე გვარამაძე

(ვინმე მესხი).

21498

ზ. ჭიჭინაძისა.

თბილისი

ელექტრონის საბეჭდავი გრ. ნ. დიასამიძისა, სასახლის ქუჩა.

1904

Дозволено цензурою. Тифлисъ 4 февраля 1904 г.

ქ ა რ თ ვ ე ლ კ ა თ ო ლ ი კ ე თ ა

მოკლვარი ივანე გვარამაძე

(ვინმე მესხი).

ვინმე მესხი—ანუ მოძღვარი ივანე გვარამაძე, ქართველებში ცნობილი პირია. ქართველ კათოლიკეთა საზოგადო საქმეთა ასპარეზზედ მას შესამჩნევი ადგილი უჭირავს, თითქმის უპირველესი, ამაზედ უკეთესი მოღვაწე-მოძღვარი, მწერალი და საქართველოს ისტორიის მცოდნე მათში ბევრი არავინ არის, ერთის მხრით ასეთ პირთა ასე სიმცირე დიდი უბედურებაც არის, მაგრამ რა გაეწყობა: ამ მოძღვრის შესახებ დაწვრილებითი წერილი რომ დაიწეროს, ის ნაწერი ვრცელი წიგნი გამოვა, ჩვენ-კი ასეთ აღწერას ვსტოვებთ და მხოლოდ გაკვირვებით ეგებებით ამ პირის მოღვაწეობის ისტორიას. გვარამაძიანთ პირველ საბინადრო ადგილად ქართლის სოფ. რუისი ითვლება და ამასთან ზოგი რამ სხვა ადგილებიც. როგორც სჩანს, მამა ივანე გვარამაძის წინა-პარნი ქართლიდგან უნდა იყვნენ სამცხეს გადასულნი, ან ოსმალთაგან ტყვეთ წაყვანილნი. ორში ერთი იქნება. თვით ივანე გვარამაძე მოგვითხრობს, რომ ჩვენ წინაპართ წარმომადგენნი პირველად აწყვერში მდგარან და მერე აწყვერიდამ გადმოსულან ახალციხისაკენაო. ქართლში, გვარამაძიანთ გვარის წევრნი აზნაურის შეილებათ. საშვალ საუკუნოებიდამ მოიხსენებიან. ზოგნი აზნაურის გვარის წევრნი ძველადგან სამცხეშიაც სჩანან და მოიხსენებიან ვითარცა სამცხის აზნაურის გვარის შეილნი.

თვითონ გვარამაძე წარმომდგარი უნდა იქმნეს სიტყვა გვარამიდაძე.

მღვდელი ივანე გვირამაძე, ასე და ამ გვარად ეკუთვნის ქართველ გვარის შთამომავლობას, სარწმუნოებით კათოლიკეა, სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ სდგას და ირიცხება, როგორც ქართველ კათოლიკე. ამათის გვარის კათოლიკობასთან დაკავშირება სამცხე-საათაბაგოს უნდა მომხდარიყოს არა უადრეს XVII საუკუნის და არც მის მოღმა. თუ თვით ივ. გვარამაძისამებრ ქართლის შემდეგ, ამათი წინაპარნი აწყვერს სცხოვრობდენ, მაშ აწყვერში დაუკავშირდებოდენ კათოლიკობას, რადგანაც კათოლიკენი ძველად აწყვერშიაც მრავლად იყვნენ, იგინი ქართველ ტომს ეკუთვნოდნენ და ქართველ კათოლიკეთვე იქმნენ წოდებულნი, მათ თავიანთი საკუთარი ეკლესიაც აქენდათ და საკმარისადაც სახელოვნებდნენ. ხოლო ოსმალთა მრისხანების მეოხებით მომავალში, იქ მათი რიცხვი დიდათ შემცირდა, მცხოვრებნი სულ აქეთ იქით გარდასახლდნენ და ბოლოს თვით აწყვერის ეკლესიაც მოისპო, გაუქმდა იქ ყველაფერი. აი ასეთი გახლავსთ მამა ივანე გვარამაძის წინაპართ გვაროვნების და სარწმუნოების პირველი ისტორიის ცნობები. ისიც-კი უნდა ითქვას, რომ გვარამაძის წინაპარნი წინეთ მართლ-მადიდებელთ ეკუთვნოდნენ და იქმნება ამათი გვარის წევრთა კათოლიკობასთან დაკავშირება ქართლში მოხდა, ნამეტურ გორს და მერე ქართლიდგან კათოლიკის სარწმუნოების მაღიარებელნი გარდასახლდნენ აწყვერს და შემდგომ აწყვერიდამ ახალციხეს.

მამა ივანე გვარამაძე დაიბადა ქ. ახალციხეს, 15 ოქტომბერს, 1831 წ. ივანეს მამა იყო პავლე, პავლეს მამა ივანე ყოფილა, თავის დროის კვალად ესენი გამოჩენილ ოჯახის-შვილებათ ითვლებოდნენ, ხოლო როგორც მაშინ არსებობდა ქონებით-კი არ ყოფილან ფეხზედ მდგარნი. ერთიცა და მეორეც კათოლიკის სარწმუნოების მაღიარებელნი ყოფილან. ივანეს მამა პავლე XVIII საუკუნის დამლევს უნდა ყოფილიყოს დაბადებული და პაპა-კი საშვალ საუკუნენი. მათ არ

ხსომებიათ ის, თუ მათ მამა პაპას როდის უნდა მიეღო კათოლიკობა. ივანეს მამა გარდა სახელოვნების სხვა ღირსებითაც მრავლად ყოფილა დაჯილდოვებული, მის ოჯახში ბევრი რამ სანუკარი თვისებები ყოფილა დაცული. სოფ. ვალეში პავლეს ოჯახი ყველასთვის მისაბაძი ყოფილა. მამა ივანეს პაპის მამას სახელად არტემა რქმევია, როგორც ვიცით არტემას შვილს ივანეს ორჯერ უქორწინებია. მეორე ცოლი შეურთავს ქ ქუთაისს, მესარკოვის ნაცოლარი ელენე ბალახოვის ასული, ამ დროს ივანე 103 წლისა ყოფილა და წარმოიდგინეთ, რომ როგორც მამა ივანე სწერს, 103 წლის კაცის მეორე ცოლისაგან დაბადებულა, ამ ქალს პირველის ქმარისაგანაც ჰყოლია შვილი ანტონ მესარკოვი, ანტონ მესარკოვი ქუთაისში ვაჭარი ყოფილა.

მამა ივანე გვარამაძის პაპას კარგა ხანს უცოცხლია, როგორც ამბობს თვით ივანე გვარამაძე, ეს მოხუცებული 1828 წელს რუსებს მოუკლავთ ახალციხის აღების დროს, მაშინ ეს მოხუცი 140 წლისა იყო. ჩვენ ამაზედ არას ვიტყვით, ამ გრძელ რიცხვის გამო ჩვენ მარტოდ მამა გვარამაძის სიტყვაზედ ვაფუძნებთ. როგორც ცნობები სჩანს, მ. გვარამაძის წინაპარნი სამხედრო საქმეშიაც დახელოვნებულნი ყოფილან, ხშირად ოსმალთა გავლენის ქვეშ ყოფნას გამოურკვევია ეს და დამკვიდრებუა მათში. მაგალითებრ: თვით ივანე გვარამაძის ბიძა სტეფანეც ყოფილა გაწვრთნილი და ჩენილი მხედარი. 1828 წ. თებერვლის თვის განმავლობაში, რუსთაგან ახლად აღებულს ახალციხეს აქარლები დაეცნენ, აქარლებს ხელმძღვანელობას უწევდა მაჰმად ხიმშიაშვილი. აქარლებს სურდათ ახალციხის აფეთქება და ამიტომ იგინი ციხის ახლოს თხრილებს აკეთებდენ ასაფეთქებლად, სტეფანეს იმოდენი ხერხი გამოუჩენია, რომ ნაღმით თხრილი აუფეთქია და მით ციხე გადურჩენიათ დაქცევისაგან. იმ დროის რუსის მხედარ მთავარს ეს გარემოება დიდათ გახარებია, ამ მხედარმთავრის ვაჭარი ყოფილა ანტონ მესარკოვი, ამისთვის უკითხავს თუ ეს სტეფანე მესარკოვი ვინ არისო, ანტონს უთქვამს:

ჩემი ძმა გახლავსთო. მხედარ მთავარს ანტონის მხოლოდ დედით ძმა სტეფანეც ანტონის გვარზედ დაუწერია ე. ი. მესარკოვი და ტემლაკზედაც წარუდგენია. ამ შეცდომის გამო გვარამაძეებს მესარკოვიც ეწოდათ; ეს შეცდომა შემდეგ მამა ივანეს შეუსწორებია. გვარამაძეებს ხოზოშვილებსაც უწოდებდნენ თურმე.

მამა ივანე გვარამაძე, ყმაწვილობაში მეტად საყვარელო ყოფილა თავის მშობლების, ნიშნად ამ სიყვარულისა მშობლები მონათვლის სახელს გარდა კონასაც უხმობდნენ. ივანეს მამა ახალციხელი გახლდათ და დედა, მარიამი, სოფ. ვალელი. დედით მონათესავე იყო ართვინის კათოლიკეთ ეპისკოპოზის ზაქარიანის. პირველ ხანებში, ვიდრე ახალციხე ოსმალეთთ ეკავათ, მინამდე ივანეს მამა და ბიძა ახალციხის ფაშების შეემდეგ პავლეს მეწვრილობა დაუწყვია. ვაჭრობისთვის ახალციხიდან ეს იმერეთშიაც გადადიოდა, ხშირად თან წაიყვანდა პატარა კონასაც. ნამეტურ რთველზედ, როცა თუთუნის კრეფა სკოდნია სავაჭრო ნივთებზედ. ახალციხელი ვაჭრები იმერეთში ოსმალს დროსვე გადადიოდნენ და ვაჭრობდნენ, ოსმალის შემდეგ ეს მათში უფრო გახშირდა, კონამამასთან ერთად სიარულის დროს მკვირცხლად თვალს ახელდა და ეს მისი თვალის განილება მერმისთვისაც კარგს ნიადგასაც უმზადებდა მას.

კონას დედა მარიამი, როგორც მოვიხსენეთ სოფ. ვალელი იყო, ზაქარია ბაღდოთის ოჯახიდან, ივინი ქართველ ტომის კათოლიკეთ მოდგმას ეკუთვნოდნენ, მაინც მთელი სოფლის ვალის კათოლიკენი ქართველ გვარს ეკუთვნიან, დღემდე მათში დაცულია ქართული ენა მკვიდრად. მარიამის დედამამის ოჯახი თავის დროის კვალად ვალში თითქმის პირველი ყოფილა. თვით მარიამი აღზდრილა დიდის სათნოებით და კრძალულებით, ამ ქალს ქართული წერა-კითხვა ჩინებულად სკოდნია და ხელ საქმეში და ქარგვაშიაც პირველი ყოფილა, ამ ქალს სოფ. ვალეში ქალების სასწავლებელი ჰქონია, მასთან მოწაფედ დადიოდნენ არა მარტო ქართველ კათოლი-

კეთ ქალები, არამედ მართლ-მადიდებელ ქართველთა და მუსულმან ქართველთაც, რომელნიც ამ სოფელში სცხოვრებენ. პატარა ქალებს მარიამი დიდის სიბეჯითით სწურთვნიდა და ასწავლიდა ქართულ წერა-კითხვას და ხელ საქმეთ კრას, კერვას, ქარგვას და ქსოვას, ამას გარდა ყველა მას რაც იმ დროს საჭირო იყო მდებრობით სქესისთვის. ასეთ პატიოსანი აღამიანის გავლენის ქვეშ იზრდებოდა პატარა კონა და თან ქართულს წერა-კითხვასაც სწავლობდა. კონას ისეთი ცოცხალი ნიჭი ჰქონია, რომ მას ერთობ აღრე დაუსწავლია წერა-კითხვა და მასთან მშვენიერად ხატვა და ხაზვაც, ხატვა თავის თავად უსწავლია. ხატვაში კონას ისეთი ნიჭი აღმოუჩენია და სახელი ისე გასთქმია, რომ როგორც თვით ამბობს, 12 წლისა ვიყავი, მამაჩემმა იმერეთში წამიყვანა ვაჭრობის გამო და მე მხატვრობით ისე მქონდა სახელი განთქმული, რომ მარგლისში ეკკლესია დამახატვინესო.

ნელ-ნელა ივანე გვარამაძე ისე მომზადებულა და საეკკლესიო კითხვებში ისე წასულა წინა, რომ 15 წელს მიღწეულს, ეკკლესიაში დიაკვნობა თავისუფლად შესძლებია, სომხური წერა-კითხვაც უსწავლია, ამიტომ ეს ახალციხეში, პ. შაჰყულიანის სასწავლებელში მიუბარებიათ მოწაფედ, ამ დროს იგი 17 წლისა ყოფილა. ახალციხის სასწავლებელში ივანე ჩინებულად სწავლობდა, ყველა საგნებს მშვენიერად და მალე ითვისებდა, ნამეტურა მხატვრობაში სამაგალითო ყოფილა, ერთი სიტყვით მოწაფეებში პირველი იყო თურმე, ეს მისი პირველობა მოწაფე ამხანაგებს ძრიელ სძულდათ, სძულდათ მით უფრო, რადგანაც ივანე მეტის მეტი მართალი და სათნოებიანი ყმაწვილი ყოფილა. ამხანაგ მოწაფეებს ივანე პ. შაჰყულიანთან დაუბეზლებიათ უმიზნოდ, უბრალოდ და თან უთხოვნიათ მისი დათხოვნა, მოწაფეთა დავალების მეოხებით პ. შაჰყულიანს ივანე გვარამაძე დაუთხოვნია და მისთვის უთქვამს: რომ შენ მხატვრობის შესწავლაც გეყოფათ. ამის შემდეგ, ივანე სოფელს ვალეს დაბრუნებულა, სამი წელიწადი შინ დარჩენილა და თავისით უმეცადინია: სწავლაში, ერ-

თი კვირაც არ დაუკარგავს უბრალოდ და ღროის შესაფერად მომზადებულა ყველა საჭირო კითხვებში, ნამეტურ კათოლიკეთ საეკლესიო საგნებთა ცოდნაში, მერმე სახლიდგან ეს გადასულა ქუთაისს, მამა პეტრე ხარისჭირაშვილთან, ვისთანაც დაუწყვია მეცადინეობა და სწავლა საფუძვლიანად.

პ. ხარისჭირაშვილს მასზედ დილა ზეგავლენა ჰქონია, მისგან ივანე ბევრს რამეს სწავლობდა და სრულიად მალე კარგადაც დაწინაურდებოდა, მაგრამ ამ გარემოებას ხელი შეუშალა იმ გარემოებამ, რომ პ. ხარისჭირაშვილი 1856 წელს ევროპაში წავიდა, ამიტომ ივანე გვარამაძე ქუთაისიდგან ისევ ახალციხეს დაბრუნდა, ამ ღროს ეს ისე კარგად ყოფილა მომზადებული წერა-კითხვაში, საუბარში და საქმის კეთებაში, რაისა გამო იმ ღროის ახალციხის ეკლესიათა კანონიკს მღვდელს სიმეონ ასლანოვს თავისთან მიუწვევია მრევლად, იქ ეს დაშთენილა რამდენსამე ხანს და პირნათლად უმსახურნია. 1857 წ. ივანეს მამა მოჰკლომია და ამ გარემოებას მასზედ ისე უმოქმედნია, რის გამო მას გადაუწყვეტია მღვდლად მომზადება და კურთხევა. 1859 წ. მ. ს. ასლანოვი სამსახურიდამ გამოსცვალეს, ამიტომ ივანეს სამსახურის საქმეც სხვაფერ წასულა, ესეც დიდხანს არ დარჩენილა ახალციხეში და მალე კონსტანტინეპოლს წასულა.

კონსტანტინეპოლში ეს ჩამომხტარა ერთს ქართველ კათოლიკესთან და დაუწყვია მზადება საღმრთო საეკლესიო საქმეებში, სომხურს ენაში და ლათინურშიაც, ამავე ღროს მას შეუსწავლია თათრული ენაც უფრო უკეთესად და კონსტანტინეპოლში ყოფნას სხვაფრივაც კარგად უმოქმედნია მასზედ. ივანე ბევრნაირათ დაწინაურებულა წინ, თვალი კარგად გაუხილებია, ბევრი ავი და კარგი ცნობები შეუსწავლია. საკმარისად გასცნობია ევროპიელთ ერთა ცნობანი, რსმაღეთის სახელმწიფოს წეს-წყობილება, ბერძნების მდგომარეობა, სომხებისა და სხვათაც მრავალთა დამონებულთა ერთა ცხოვრების პირობები. უცხოობაში ყოფნას უფრო განუცხოვლებია მის გვამში საქართველოს სიყვარული, საქმე ისე

მოსწყობია, უცხოობას ისე გაუჭირებინა საქმე, რომ ეს მოსამსახურედ ერთს ფოტოგრაფიაში შესულა. აქ დაუყვია რამდენიმე ხანს, მაგრამ საბოლოაფოთ მაინც ვერ გაუძლია, უკანასკნელ გადასულა ფერქს, მ. პ. ხარისჭირაშვილთან, ვისაც დიდის სიამოვნებით მიუღია, ამაზედ მას სრული მზრუნველობა აღმოუჩენია. იქ პ. ხარისჭირაშვილთან უფრო უკეთესად გაწვრთნილა, ამ დროს პეტრე ხარისჭირაშვილს კოსტანტინებოლში ქართველ კათოლიკეთ ეკლესია ჯერ არ ჰქონდა გაკეთებული, იმის განძრახვა და შესრულება ახალად იდგავდა ფეხს.

კეთილი ადამიანის გვერდით ივანე გვარამაძეც მეტად კეთილად შრომობდა, უცხოეთში მყოფს უფრო მძლავრად უცხოვლდებოდა საქართველოს სიყვარული. მღვდლათ კურთხევის და მზადების საქმეს შეუდგა და ამისთვის გვარიანადაც შრომობდა და მეცადინეობდა, მაგრამ საქმე კარგად ვერ მიხდიოდა, ნატვრას ვერ მიაღწია, მღვდლად კურთხევა მისთვის იქ შეუძლებელი გახდა. მიტომ ივანემ გადასწყვიტა საქართველოში დაბრუნება, მალეც დაბრუნდა, ახალციხეს იმყოფებოდა და მღვდლობისთვის სცდილობდა, 1861 წ. დედაც მოუკვდა, სრულ ობლად დაშთა, ცოლის შერთვა განიზრახა და 1863 წ. დაოჯახდა კიდევ. აქ უნდა ვსთქვათ რამე, თორემ კათოლიკის სამღვდლო პირისაგან ცოლის შერთვის საქმე, ბევრს გაუკვირდება. ლათინის ტიბიკონის მექონ პატრებს ვარდა, ცოლის შერთვის ნება ეძლევათ თითქმის კათოლიკის სხვა და სხვა ტომის ყველა ტიბიკონის მექონ კათოლიკეთა, მღვდლებს უფლება აქვსთ რომ მღვდლათ კურთხევამდე ცოლი შეირთან. ამიტომ ივანემაც აღასრულა ეს, რადგანაც იგი ზომხის კათოლიკის ტიბიკონზედ იდგა. მღვდლად კურთხევის საქმეს ახალციხეში შეუდგა, იქიდან მაშინდელს კავკასიის ვიზიტარორს თხოვნა მისცა, რომ ეს ახალციხეში ასულიყო კათოლიკეთა სხვა და სხვა საჭირო საქმეთა გამო და იმ დროს ივანე გვარამაძეც მღვდლათ ეკურთხებინა.

ივანეს ამის სრული იმედი ჰქონდა, მაგრამ აქაც უმტე-

რეს, ახალციხიდან სხვა და სხვა მღვდლებს ემტროთ და ამიტომ ივანეს ახალციხეში კურთხევა შეუძლებელი გახდა, პრელატმა მისი თხოვნა უყურადღებოთ დასტოვა, ამიტომ 1860 წ. გიორგობისთვის თბილისში ჩამოვიდა და კათოლიკეთ მონასტერში იმყოფებოდა, მღვდლობისთვის მეცადინეობდა, მაგრამ არც რა თბილისში მოუხერხდა რამე, პრელატი არ შვრებოდა მის კურთხევას. თბილისში ყოფნის დროს, ივანე გასცნობია იმ დროის ქართველ კათოლიკობას და ქართველ საზოგადოებასაც. კათოლიკეთ მონასტერში ამას ბევრი რამ საქმეები უკეთებია. ამავე დროს გაუცვნია თბილისში ივანე კერესელიძე, „ცისკრის“ თანამშრომლები: რაფ ერისთავი, ბარბარე ჯორჯაძისა და მრავალნიც სხვანი იმ დროის ქართველთმწერალნი და მოღვაწენი, ივ. კერესელიძეს სტამბაშიაც ვიყავი და სტამბის ქართულ წიგნების საქმიანობაც გავიცანი, მის შესწავლასაც დავადექით, მოცალეობისას სტამბაში დავდიოდი და ასოებს გაწყობდიო. 1862 წ. თფილისიდან ალექსანდრეპოლს წასულა, იქაურ სომეხ კათ. სასულიერო სასწავლებელში, სამღვდელ-კურთხეო ღირსების ეგზამენი უნდა დაექირა და მოწმობა უნდა მიეღო, რომ იგი მომზადებულიყო მღვდლობისთვის. ამ საქმეში მას სრულს ხელმძღვანელობას უწევდა მღ. პავლე ლაზარიანი და კვალად სასტიკად მტრობდა ვიზიტატორი.

ივანე გვარამაძე იმავე თავითვე არ ყოფილა სხვათა მოძულე, შფოთების ამტეხი, მითქმა-მოთქმის მიმტან მომტანი, რაც-კი საგმობია კაცისთვის, მას ყვალა ეს დიდათ სძაგდა და ეტრფოდა მას, რაც კაცად კაცისთვის უპირველეს ღირსებას შეადგენს, ძვირფას სამკაულს, სწორედ ეს მისი საზაგალითო თვისება სხვათა წინაშე სამტროდ შეებოდა და მრავალნი ნაცვლად პატივისცემის, მტრად ეკიდებოდნენ. ასეთი მტრები მას უფრო მომატებიან იმ დროს, როცა სახლობისთვის მოუკიდნია ხელი. 1865 წ. ღირსებია და მღვდლად კურთხევის უფლების მოწმობაც აუღია, ე. ი. გამოცდის ატტესტატი. მაგრამ ეს ბედნიერება ივანე გვარამაძეს ერთობ ძვირად დას-

ჯდენია, ვიზიტატორის და სხვა და სხვა მტრების მეოხებით საში თვის მომზადება საში წელიწადი გახდენია, ყველგან გზა უღობავთ და უმტრიათ. მიზეზი მტრობის კი საყოველთაოდ შური ყოფილა და გაუტანლობა, რაც სასულიერო პირთა წინაშე ერთობ ხშირია. ამდენი ვაი-ვაგლახის და სიარულის შემდეგ, როგორც იქნა და ივანეს ღირსებია მღვდლათ კურთხევა, მაგრამ უკანასკნელათა ც მაინც დიდი შრომა მოსვლია, მისი კურთხევა თბილისში კი არ მომხდარა, არამედ 1868 წ. სარატოვში წასულა და იქაურის კათოლიკის ეპისკოპოსისაგან 9 დეკემბერს მღვდლათ უკურთხებიათ, პირველ წელს მღვდლად ეს განაწესეს სოფ. ხიზაბავრას, ვიკარნად. მეორე წელს ისევ ახალციხეს გადაუყვანიათ, საერო სასწავლებელში კატეხიზს და სომხურ ენას ასწავლიდა. ორი წლის აქ მსახურების შემდეგ ისევ ხიზაბავრას გადიყვანეს, მღვდლათ მარტო ყოფილა და ხიზაბავრიდამ სოფ. ვარგავის და ბნელას შემგულელ მღვდლათა ც ეს იყო. ხიზაბავრას საერო სასოფლო სკოლა გახსნა, გოგორც მამა ივანე გვარამაძე, ისევე ამის მეუღლე სოფელში საუკეთესოდ მოქმედებდენ, ქალსა და კაცს დიდის სიამოყნებით ასწავლიდნენ ქართულ წერა-კითხვას და სხვა და სხვა საჭირო ხელ-საქმეს.

მამა ივანე გვარამაძე მღვდლობის ასპარეზზედ ნამდვილ მოძღვრათ აღმოსჩნდა, ნამდვილ კაცად და მამად თავის მრევლისა, მაგალითი იყო ეს ყველასი და მისაბაძი, მაგრამ ამ დროსაც მისი სამაგალითო მხარეები ბევრში უფრო შურსა და მტრობას სძრავდა ვიდრე პატივისცემას, თანაგრძნობას ჭ მიბაძვას, ამ მტრობის უმთავრეს მიზეზად-კი ისე ქართველ გვარის კაროლიკე მღვდელნი არ ხდებოდნენ. როგორც სომხის გვარისანი. მაგალითებრ ამ პირს ერთ დროს სასტიკათ გადაეკიდა სომეხთ კათოლიკეთ მ. ა. ბოროტი არარატინი, ეს უფროსი მღვდელი ანუ არქიმანდრიტად იყო და მასთან ქართველების მტერი იყო, ქართველნი სასტიკად სძულდა, ივანე გვარამაძეც, როგორც მოქართულე მოძღვარი, სასტიკათ ეჯავრებოდა, მტრობდა, ამიტომ ივანე გვარამაძეს საქმე

ისე გაუჭირდა ამ პირისაგან, რომ იძულებული იყო, ხიზაბავრისთვის თავი დაენებებინა და ახალციხეში გადასულიყო. ესეც ქმნა და მხოლოდ დროებით ამით მორჩა თავის მტრებს, რამდენიმე ხნის შემდეგ ივანე შოძღვარი დანიშნეს ივლიტის ეკკლესიის მოძღვრად, აქ ამან დაჰყო ორ წელს, ამ ხნის განმავლობაში ივლიტის ეკკლესიის მოვალეებს ვადა უთავდებოდათ, პასუხს არ აძლევდენ, ივანე გვარამაძემ ამათ სამმართველოში უჩივლა, ამიტომ აქ ამის მტრობამ კვალად გაიდგა ფეხი, სომხის ხუცეები შეიკრიბნენ ერთად, მათ მიემხრენ სხვა და სხვა პირნიც, ივანე მღვდელი ივლიტის ეკკლესიიდან გადააყენეს, ამის მაგიერ ხიზაბავრიდამ მღვდელი 1884 წ. ჩილინგაროვი ჩამოაყვანივნეს და ივანე გვარამაძე-კი ისევ ხიზაბავრას გადრყვანეს მღვდლად.

მამა ივანე გვარამაძემ მრევლის საქმე კულანდებურად განაგო, მან და მისმა ნეტარ ხსენებულმა მუულოემ მრევლს თავი შეაყვარეს, ივინი ხიზაბავრაში ყველას საყვარელ პირათ ითვლებოდენ. მამა ივანე გვარამაძის გაცნობა მე აღრიდგანვე მინდოდა, მენატრებოდა და როგორც იქმნა 1881 წ. მოვახერხე, ახალციხეს წავეღო და იქიდან ხიზაბავრას ავედიოთ, სოფელში ყოფნის დროს, მრევლს ვკითხე მისი ამბავი და ყველამ ქება, ღიღებით და პატრივისციემით მოიხსენა მამა ივანე. ყველა აქებდა არა მარტო მოძღვარს, არამედ ფოფოდიასაც. ორივე შესანიშნავი ადამიანები არიან და ღიღი მწენი ხიზაბავრელებისაო. ხიზაბავრაში ამათ თავიანთი ნაყოფიც დასტოვეს, დღესაც ქება, ღიღებით მოიგონებენ ამათ ამგს. 1884 წ. მამა ივანე ხიზაბავრიდგან ახალციხეს გადავიდა, ამ დროსაც მას სხვა და სხვა მტრები არ დაღევიან, მცირე ხანს თავისუფალ იქმნა, შემდეგ-კი დანიშნეს ივანე ნათლის მცემელის მოძღვრათ და დღემდე იქ განაგებს მღვდელ მოქმედებით. სადაც-კი მამა ივანე მსახურებდა, იქ მან ყველგან რიგიანათ ემსახურა, ადამიანურად, მამულისა და ეკკლესიის ნამდვილ მსახურად, დღეს ახალციხეშიაც სწორედ ასეთ მოძღვრად ითვლება, ბევრს მტერსა და მაწყევართან ერთათ მა-

ქებარნი და მადიდებელნიც მრავალი ჰყავს, ახალციხეში, დღეს იგი ერთ საუკეთესო მოძღვრად ითვლება, იგი მღვდელ-მოქმედების დროს მღვდელიც არის და სანაქებო მეგობარი, მამათავის მრევლისა და მასთან მრჩეველიც.

იგი პირველია არა მარტო მღვდელ მოქმედების ხარისხით, არამედ ადამინობით, შორს მჭვრეტელის განსჭვრეტით, მქადაგებლობით, მართლ-მსაჯულებით და კარგის ნათელის მოქმედებით. თვისი მრევლის ავი და კარგი მან ერთობ კარგად იცის, მრევლის ავი და კარგი მას ისე აწუხებს და ახარებს, როგორც თავის საკუთრება, თავის ცხოვრების საქმენი. მრევლის საქმეებისათვის იგი თავდადებულია, არაფერს საქმესა და შემთხვევაში იგი მათთვის არას დაიშურებს, ყოველთვის და ყოველგან მზათ არის, რომ მათ რამე გაჭირების დროს ემსახუროს, საქმე გაუკეთოს და ამ განაკეთებით რამე სარგებლობა მოუტანოს. მისი ასეთი საქციელი ყველგან კარგად იციან, იციან თვით იმათაც ვისაც მისი რამე პირადი მტრობა აქვს. გარდა თავის მრევლში სამართლიერად მოქმედების, ივანე გვარამაძე სხვა წრეებშიაც საუკეთესო კაცად ითვლება, მართლ მსაჯულ მფარველად სიმართლისა, ქეშმარიტებისა და სხვანი, ამას გარდა მორიდება და შიში არა აქვს, ქეშმარიტების მეძიებლობით ყველგან გულ ამაყათა სდგას, სწორი ქეშმარიტი მიმართულება და მოქმედება მის ფარსა და ხმალს შეადგენს, მის დროშას და ამიტომ სადაცკი უნდა რამე საქმე ექმნეს, ძიება, სჯა, კამათი და სხვა, იქ მამა ივანე გვარამაძე ერთს თავ-გამოდებულ ქეშმარიტ მეძიებელ მოქალაქედ გამოდის და მფარველობს პატიოსანს საქმეს, უძლურთა შებრალებას ნათელ მიმართულების დათესვას, ურთი ერთ შორის სრულს განწყობილებას, გმობას და ერთმანერთის შენახვას.

ივანე გვარამაძეს, თავის ოჯახსა და ცხოვრების საქმეებში მუდმივ გაჭირვება აწვა კისერზედ, იგი სცხოვრებდა მეტად ღარიბად, 1881 წ. როცა მე მისი სახლ-კარი და შინაური მოწყობილობა ვნახე სოფ. ხიზაბაერას, უნდა მოვახსენებ

ნოთ, რომ ძრიელ გავკვირდი. დიდს სილატაკეს, დიდს გაჭირებას იტანდა, თავის სახლობით სცხოვრობდა სრულიად უბრალოდ, თითქმის ლატაკთ უარეს მდგომარეობაში და ამ დროსაც-კი მას არ უღალატნია თავის პირადის ღირსებისათვის, გლეხ-კაცობა სრულებით არ შეუწუხებია, არაფრით დაუტვირთავს. უცხოვრია ერთს მიწურს ბნელს ქოხში გაჭირებით, აუტანია ყველაფერი, მაგრამ მრევლი-კი მაინც ყოველთვის უზრუნველად ჰყოლია დატოვებული, ყოველივე ხარჯი სამღვდელს და გარდასახადი თვით გლეხთა ნებაყოფლობაზედ ყოფილა დამოკიდებული. თუმც ამ სილატაკის დროს, მას მეუღლე და შვილებიც ჰყვანდა და ესენიც დიდს გაჭირებას იტანდნენ, მაგრამ მაინც ყველა ამათი გაჭირება უყურადღებოდ შთებოდა და სხვებს-კი არა ატყდებოდათ-რა თავზედ მხიმე ხარკათ. ასეთს საქმეებში მეტად სამაგალითო ადამიანად ითვლებოდა ივ. გვარამაძის მეუღლე ანნაც, რომელიც მართლაცა და შესანიშნავი მანდილოსანი იყო, მაგალითი თავის ქრმისა და შვილებისა, ნამეტურ მრევლისა.

ეს პატიოსანი მანდილოსანი მე გავიცანი 1881 წ. და უნდა მოგახსენოთ, რომ გაცნობის უმაღლეს გასაკვირველი დავში მის უმაღლეს ადამიანურს, ანუ დედაშვილურს ღირსებაზედ, ქართველს დედაკაცობაზედ, იგი ნათელი სახე იყო იმ ქართველ დედებისა, რომელთაც ჩვენი მგოსნები დიდის დიდებით დაჰგალობენ. საბრალო, ასეთი ძვირფასი ქართველი ადამიანი დიდხანს არ შერჩა თავის ოჯახს და 1890 წლებში გარდაიცვალა. ამ გარემოებას ივანე გვარამაძეზედ დიდათ უნდა ემოქმედნა, რადგანაც ამ დროს, მისი ოჯახი ოთხის თუ ხუთის გასაზრდელის შვილისაგან შესდგებოდა, გარდა ამისა ოჯახის სილატაკე და გაჭირებაც იგოდენათ ჰქონდა გაძლიერებული, რომ ეს გარემოებაც მას უფრო შეაფერხებდა და დააუძლიერებდა, მაგრამ არა, მაინც ამ შემთხვევაშიაც მამა ივანემ აღმოიჩინა უმაგალითო მხნეობა. ოჯახის დიდი დანაკლისი არად მიიჩნია, ყოველივე აიტანა და თავის ადამიანურ ღირსებისთვის არ უღალატნია, არსად რამე საქმეში წარბი

არ შეუხრია, მრევლის სამსახური არავისთვის დაუკლია, არც
რა ვისთვისმე მეტი წაურთმევია, რომ არიქათ შინაური საქმე
დამიუძღლოდა და მიშველეთ რამე, სახსარი არა მაქვსო.
დიდი, მეტად დიდი და თან ბევრი სილატაკე აუტანია, მაგ-
რამ ამ დროსაც მას მაინც-კი არავისთვის არაფერი არ წაურ-
თმევია.

ასეთი თვისების იყო მამა ივანე გვარამაძე და ამ თვისე-
ბას იგი უცვალეზლად შერჩა თავის მოხუცების დრომდე დღე-
საც იგივე პირია, იგივე წარბ შეუდრეკი და მართლ მსაჯუ-
ლი, რაც ამ 40 წლის წინეთ იყო, ეს მე რომ არა ვსთქვა
და არ ვამოწმო, ამას უჩემოდ სხვებიც იტყვიან, ეს რომ ასე
არ ყოფილიყოს და იგი იმავ თავიდგანვე თაღლითობის გზას
დასდგომოდა, დღეს იგი სულ სხვა პირი იქნებოდა, სხვა ცხო-
ვრების შეძლებით და წესებით მოწყობილი, შეძლებით დღეს
მას ბევრი მოძღვარი არ შეედრებოდა, ვიტყვით არ შეედრე-
ბოდა, რადგანაც მამა ივანეს ოჯახში მეტად მდაბიოთ ცხო-
ვრება უყვარს, მარტივი. მის სახლში უზომო ჭამა, სმა და
ლხინები არას დროს არ ყოფილა. ყოველთვის ზომიერად,
შესაფერად, ისე როგორც რიგი და წესია, როგორც შეჭფე-
რის ყოველს ჭეშმარიტს და შორს მხედველს მოქალაქეს, გა-
ნათლებლის მეძიებელს და მეტრფეს, რაც სხვებისაგანაც. მისა-
ბაძი უნდა იქმნეს და სამაგალითო. ეს რომ მართალია, ამას
ამოწმებს თვით დღევანდელი ცხოვრება მამა ივანესი, დღე,
საც-კი როგორც შეუძლიან მას, ისე და იმ გვარად ემსახუ-
რება თავის მრევლს და თავის ყოველივე შეძლება, ძალა და
ლოცვა მხოლოდ მათკენ აქვს მიმართული და მიძღვნილი.
მრევლის ბედნიერება მას თავის სიკეთედ მიაჩნია.

ივანე გვარამაძე, რომ აღრიდგანვე ყოფილა თვალ ხი-
ლოული ადამიანი და კაცად კაცი, ეს გარემოება და ჭეშმარი-
ტება იქიდანაც კარგად სჩანს, რომ ეს ქართულ მწიგნობრო-
ბის და დედა ენის სიყვარულს აღრიდგანვე დასდგომია. იმ
დროის კვალად მისგან მე ამის შეგნება დიდ საქმედ მიმაჩნია,
რადგანაც სამცხე საათაბაგოში ქართველი ერი და ნამეტურ

ქართველ კათოლიკებში ქართველ გვაროვნობის ცნობიერება აღრიდგანვე მიეცა დევნას და გმობასა, იქ თავისუფლად ქართველობა არავის შეეძლო, რადგანაც ამისთვის იგინი იღვენებოდნენ თვით ოსმალოს მთავრობისაგანაცა და სომეხთ კათოლიკეთ სამღვდელთათგან ხომ ყველგ მოქართულ კათოლიკს სრული შეჩვენება ელოდა. თუმც ასეთ გარემოებაში იყო მოთავსებული იმ დროის ქართველთ კათოლიკეთ მდგომარეობა, მაგრამ მაინც ივანე გვარამაძემ თავისი გაიტანა და მამა პაპურ მცნებას გზა კვალი არ აუქცია, დრო და დრო როგორც ცხოვრების სხვა და სხვა საქმეებში ვითარდებოდა, ისევე წარმატებას ეძლეოდა ქართული წიგნების კითხვაშიცა და ქართულს მწიგნობრობაშიაც საკმარისად ხელოვნდებოდა.

ივანე გვარამაძეს ქართული წიგნების კითხვა პატარაობიდანვე ჰყვარებია, მის დროს, მესხეთში არ დარჩენილა რამე ქართული ძველი და ახალი წიგნი, რომ მას იგი არ შეეძინა და რამდენ გზისმე არ გადაეკითხა. მის დროს თუმცა მესხეთში-კი არა და თვით ქილაქ თბილისშიაც-კი იშვიათობდა ქართული წიგნები, მაგრამ მაინც აქა იქ იყვნენ თითო ოროლა ისეთი მხნე ქართველ მწიგნობარნი, რომელნიც თავიანთ შეძლებების და გვარად ხალმში უანგაროდ მოქმედებდნენ, მათ აქენდათ საჭირო ქართული წიგნები და ამ წიგნებს თავიანთ დროის გვარად ქართველთ მკითხველთათვის არ იშურებდნენ, იგინი ყოველთვის დახმარებას აძლევდნენ წიგნების მოპოვების მხრით და მით ხელს უწყობდნენ ქართველთ მოზარდ ყმაწვილებს ქართული წიგნების წაკითხვასა და შეთვისებაში. სწორეთ ივანე გვარამაძის თვალის ვახილების და განდაცების დროს გამრავლდა „ცისკრის“ გამოცემაც, მას მოჰყვა „გუთნის-ღედა“ და 1863 წელს „საქართველოს მოამბე“ რომელსაც ცხადე საქმეა ივანე გვარამაძეც შეხვდებოდა აქა იქ საკითხავად. ამის საფუძველს ჩვენ ის გარემოებაც გვაფიქრებინებს, რადგანაც „ცისკრის“ რედაქცია და მისი თანამშრომლები ივანე გვარამაძეს 1860 წ. გაუცნია,

უეჭველია ეს გაცნობა მასზედ საქმარის გავლენას იქონიებდა, მას უადვილესად დაუკავშირებდა იმ დროის ქართულ ბექდვითი სიტყვის არსებობასთან, ე. ი. ქართულს მწერლობას, ქართველი ერის სულიერს და ხორციელს გარემოებას, მათს მაჯის ძარღვის ცემას. ეს რომ სწორედ ასე უნდა ყოფილიყო, ამას აქეზმარიტებს ცნობებიც, რომ ივანე გვარამაძემ ქართულს მწიგნობრობაში 1866 წ. დაიწყო შრომა. პირველად ამის წერილები იბეჭდებოდა გაზეთ „დროება“-ში, რომელიც 1866 წ. ახლად იქმნა დაარსებული. ივანე გვარამაძე პირველ ხანებში უმეტესად სხვა და სხვა მოკლე წერილებს სწერდა, რაც უფრო გამოსადეგი იყო იმ დროის ახლად გამოჩენილ ქარაიველ მკითხველთათვის და ქართულს ენაზედ ახლად დაარსებულ გაზეთისთვის.

21498

ივანე გვარამაძე, როგორც იმავე თავიდგანვე გულ მხურვალედ მისდევდა ქართული მწიგნობრობის შეთვისებას და გაცნობას, იმაზედ უფრო ვულს მოდგინედ იგი სწავლობდა საქართველოს ისტორიას, მწიგნობრობას და სხვა და სხვა ბრძენ კაცთა მოღვაწეობას ქართველ გვარის სასარგებლოდ რაც მას უფრო ასულდგმულეზდა, აძლიერებდა და მომავლის სასოებითაც მოსავედა. როგორც ამ კითხვების შეთვისებაში წინაურდებოდა ეს, ამაზედ უფრო მეტად იგი აღზნებული იყო ოსმალეთის საქართველოს ისტორიისაგანა, ქართული ენის დაკარგვის საქმეს აღრიდგანვე ეზგოდნენ და ეთვისებოდნენ... ნამეტურ ივანე გვარამაძეს აღელოვებდნენ და აფიქრებდნენ ის ძრიელი და ურყეველი ნაშთები ქართველ ტომის ძლიერებისა, რომელნიც ჟამთა ვითარების მეოხებით ოსმალთა მახვილს გადარჩენოდნენ, უკანასკნელ დრომდე მათ რის ვაის-ვაგლახით მოედწიათ, მაგრამ ახლა ახალ დროთა მტერთაგან მუსვრასა და ნგრევა ქცევას მისცემოდნენ. ესეთი გარემოება ივანე გვარამაძეს ისე ადარდიანებდა, ოსე აღელვებდა, რაისა გამო მან იმავე თავიდგანვე, თითქმის ახალგაზრდობიდან მათ შესწავლასაც მოჰკიდა ხელი, დაიწყო მან სხვა და სხვა ძველი ცნობების კრება და უკანასკნელ მთელს ამ

ხსენებულს კუთხეში შთენილ ნაშთებზედ წერაც დაიწყო. მან ჩვენს ისტორიულს მწერლობაში მეტად ბევრი ძვირფასი მასალები შემოიტანა.

როგორც ვსთქვით, ივანე გვარამაძე, რამდენათაც ქართულს ენასა და მწიგნობრობაში იყო დაუცხრომელი მუშაკი და მკითხველი, არა იმაზე ნაკლებ სჩანდა სომხურს ძველს და ახალ ენის შესწავლაში, მწიგნობრობაში და ნამეტურ მათს ძველსა და ახალს ისტორიაში. სომხური ძველი და ახალი ენა, ისტორია და მწიგნობრობის ისტორია ისე ზედ მიწევნით იცის, რომ იგი ამით არც ერთს მხითარისტს არ ჩამოუვარდება. როგორც საქართველოს ძველი დროის ცნობები იცის, ქართველი ხალხის თავ გადასავალი და სხვა ასეთ ღირს შესანიშნავი ცნობები ისევე იცის სომხეთის, უნდა ითქვას: ივანე გვარამაძე ამ ორ ერთა ისტორიის წყაროდ უნდა ჩაიოვალოს, ნამეტურ ჩვენთვის, რადგანაც მან კარგად იცის ის თუ სომხურს ძველსა და ახალს მწერლობაში სად რა არის საქართველოს და ქართველთ შესახებ დაწერილი და დაბეჭდილი. სომხურს ენაზედ საქართველოს და ქართველი ერის შესახებ დიდი ძალი ცნობებია დაბეჭდილი, მთელი მწერლობა არსებობს ჩვენ შესახებ და ჩვენ-კი მათი არსებობაც არ ვიცით, თუ რამ ვიცით, ისიც რუსულის ან ფრანგულის წყაროებით, რაც შეეხება სომხური ენის ძირეულად ცოდნას, ამისი ხომ სულ არ გაგვეგება-რა, ამ ჩვენს დიდს ნაკლს თვალსაჩინოდ ჰფარავს და ავსებს მამა ივანე გვარამაძე, რომელმაც და მართლა მშვენივრად იცის სომხური ძველი და ახალი ენა, მასთან ისტორია და მწიგნობრობა, რაის საშუალებითაც მისგან ჩვენმა ისტორიულმა მწერლობამაც ბევრი რამ ძვირფასი განძი შეიძინა, სომხურის ენიდამ ქართულს ენაზედ ბევრი უცხო ჩვენთვის დღემდე უცნობი ცნობები გადმონერგა.

უნდა მოვახსენოთ, რომ ივანე გვარამაძის შესახებ, ამას არამც თუ მართოდ მე ვამბობ, სწორედ ამავე აზრის გახლდათ დიმიტრი ბაქრაძე. ეს პირი მას ყოველთვის პატივისცემით იხსენიებდა, აქებდა იმასაც დიდათ, როც მამა ივანემ სო-

მხური ვნა იცისო, მას ჩვენს მწერლობაში ბევრი ძვირფასი ცნობები შემოაქვს და ბევრსაც შემოიტანს კიდევაც. სომხური ენის ცოდნით მან არამც თუ მარტოდ სომხური ზოგიერთი რამ წყაროების გაგვაგებინა, არამედ ოსმალურს, სპარსულ, არაბულ ძველი და ახალ მეისტორიეთა ცნობებისაც მრავალი გარდმოგვცა. ჩვენი საუბარი რომ მართალია და ქეშმარიტი, დ. ბაქრაძე რომ ამას ყოველთვის ბრძანებდა, ეს თვით ვინმე მესხმაც კარგად იცის და ამასვე ამტკიცებენ თვით ივანე გვარამაძის ისტორიული შრომანიც.

მაგალითებრ, 1882 წ. თბილისში, მე გამოვეცი მისჯან შედგენილი „მოკლე ქართლის ცხოვრება“ ახლად შედგენილი. პირველი წიგნი შეიცავს მხოლოდ ქრისტიანობის შემოტანის დრომდე საქართველოში. მეორე ნაწილი ველარ დავბეჭდეთ, რადგანაც პირველ ნაწილს ქართველებში მტრები გამოუჩნდნენ და დროებით წიგნის გასაღებასაც შეუშალეს ხელი. პირველი წიგნი საკმარისად ვრცელი წიგნია და ჩვენს ძველ „ქართლის ცხოვრებაზედ“ ბევრად ფართო. ამ წიგნის გამოცემა ჩვენს ისტორიულს მწერლობაში დიდს განძათ ჩაითვალა, რადგანაც მასში ქართველ ერის შესახებ ბევრი ისეთი ცნობა არის შემოტანილი, რის ხსენება ჩვენ სხვა ისტორიულ წიგნებით სრულებით არ ვიცოდით-რა. ხომ იცით, თუ ჩვენი ძველი დროის ისტორია რა ძნელი რამ არის, ცნობების მძრით ღარიბი და მასთან მეტად უმნიშვნელო, თუმცა თვით ისტორიული ხანა-კი მეტად საყურადღებოა ზ მნიშვნელოვანი, მაგრამ საუბედუროდ იმ დროის მნიშვნელოვან მხარეთა შესახებ-კი ჩვენ ბევრი არა ვიცით-რა, არმაზის ისტორია—ქართლის და უფლის ციხის ამბავი. ეს არის სულ, ამას გარდა სხვა ცნობები სულ სიბნელის წყვედიად შია ჩანთქმული, ამიტომ ჩვ. გვარამაძის ისტორიას დიდი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს, რადგანაც მასში ავად თუ კარგად, მეცნიერულად, თუ არა მეცნიერულად ისეთი ცნობებია შემოკრებილი, რაც ჩვენს დროის ისტორიისთვის სრულიად ხამად, ახლად ითვლება დ. ბაქრაძემ როცა ნახა ეს ისტორია ასე სთქვა: ამ წიგნ-

ში ბევრი ისეთი ღირს შესანიშნავი ცნობებია შემოკრებილი, რის ხსენება ჩვენ აქამომდე არ ვიცოდით. ასეთია მამა ივანე გვარამაძის შრომა ისტორიული ცნობების მხრით ჩვენი მწერლობის ასპარეზზედ. თუ ოდესმე ვინმე მცნციერულს საქართველოს ისტორიას დასწერს, იმას ამ წიგნის გვერდ ავლა არ ასცდება. ის აქედამ უხვად ისარგებლებს, რასაც ნახავს, იმ მასალებს ქართულს და რუსულს წიგნებში ვერ ჰპოვებს, უმეტის ამ ცნობების შემოტანილია აღმოსავლეთის სხვა და სხვა ერთა ისტორიოლის წიგნებიდან, რა საკვირველია მხოლოდ ის რაც ქართველთ ქრისტიანობის წინა დროებას შეეხება.

ივანე გვარამაძე, როგორც საქართველოს ძველის ძველ ისტორიაშია დახელოვნებული, ისევე აღმოსავლეთის სხვა და სხვა ერთა ძველს ისტორიაშიაცა, საყურადღებოა ამის ცოდნა ქართული ძველი და ახალი სიტყვების ფორმების მხრით, მათი აწონ-დაწონვა, ერთმანერთს შედარება და მერმე მის საშეალებით ბევრი რამის ახსნა. ასეთ სიტყვებთა ახსნას თქვენ უხვად ჰპოვებთ თვით „ქართლის ცხოვრების“ პირველს წიგნშიაც. ძველი დრო და ხანა, მის ერის ცხოვრება და ამბები ისე იცის, ამას იგი ისე აღწერს ხოლმე, რომ ოდესაც თქვენ მის კითხვას დაიწყებთ, ჰფიქრობთ ასე გგონიათ თქვენც იმ დროს სცხოვრობდეთ. ასეთი შნო აქვს მ. ივანე გვარამაძეს და ამ შნოთი ჩვენში იგი პირველობს. მე არ ვიტყვი, რომ ჩვენში მართლდ ეს იყოს, არა, ისტორიული წერილების დამწერნი მრავალნი გვყავს, ხოლო რაც შეეხება ძველ დროსა და ხანს, ანუ ქრისტიანობის წინა დროის ამბებია ანუსხეს ეს-კი ძრიელ მცირეა და ვინც ნუსხავს, ისიც ხშირად ცნობათა სიმცირის გამო დიდს შეცდომებში ვარდება და ნათლად ვერას არკვევს.

როგორი მკოდინარეობაც მ. ი. გვარამაძეს ამ ძველს ისტორიაში აქვს, ისევე ახალ დროისაშიაცა და ნამეტურ სამცხე-საათაბაგოს ისტორია ხომ მან ერთობ კარგად იცის. მესხეთში იგი იცნობს ყოველს კუთხეს, ყოველს ხეობას,

ყოველს დაბას, ქალაქს და სოფელს, მდინარეს, ლელეს, მთასა, გორაკს, ბარსა და ტყეს, იცის აგრეთვე მათი პირვანდელი სახელები, შემდეგი დრო და ამ დროის მიმდინარეობის მეოხებით მათ სახელებთა შეცვლა და ამ შეცვლის ისტორია. ბევრი რამ ამ კუთხის ნაწილების იქმნება მას თვალითაც არ უნახავს, მაგრამ რაც შეეხება მათს ცოდნასა და ისტორიას, ამაზედ-კი თამამია და ცნობებით სავსე, ეს ცნობები მას ზოგი ქართულის ძველის წიგნებიდამ უკინძავს, ზოგი მოხუცებულ მღვდელთა გარდმოცემით ურკვევია და მრავალ ალაგთა, დაბათა, მათა და ბართა შესახებ თვისებათა, მაგრამ მეცნიერებისა და მასთან ჭეშმარიტებასთან ახლოს მდგართაც უნუსხავს და უმარტავს. რაც დასავლეთ საქართველოს ნაწილი ოსმალეთმა დაიკავა, მას შემდეგ იქ ქართველთ მეთისტორიეთა და მკვლევართა რიცხვი ისე მოიხსო, ისე გაქრა, რომ მის მერმე ივანე გვარამაძემდისინ სხვა არავინ გამოსულა. 1600 წლიდამ 1870 წლამდე არავინ იყო, ივ. გვარამაძე პირველია. იგი პირველია ისტორიულ მწერალთა რიცხვში სათვალავის მხრით და პირველია აგრეთვე ისტორიულის ცნობების სიუბებით ცოდნაში. რაც ამ მხრით მან სამსახური გაგვიწია, უნდა მოგახსენოთ, რომ იგი სხვისაგან შეუძლებელი იყო და არც არავის რამ უქმნია, სად მესხეთში დაბადებული კაცის ჭაქმე, ცოდნა და მოქმედება და სად უცხოეს კუთხიდგან მოსულის მკვლევარის.

როგორის ცოდნისაც მ. ი. გვარამამე მესხეთის ძველის დროის ადგილ მდებარეობათა ცნობებშია, ისეთივეა ახალ დროის ცნობებშიაც. ქრისტიანობის შემდეგ დრომდე მან კარგად იცის ყველაფრის ცნობები რაც-კი მესხეთს შეეხება. მან კარგად იცის ყველა შესანიშნავ ნაშთების აღშენების ცნობანი, მაგალითებრ სხვა და სხვა დაბათა, ქალაქთა და სოფელთა დაარსება, სხვა და სხვა ციხეების აღშენება, კოშკებისა, ხიდებისა, ბოგირებისა, ძველის დარნებისა, რომლის ცნობა ჩვენ არ ვიცოდით, სამალავებისა, აკლდამების, სენაკების, მღვეთა საბმელების და მრავალიც სხვა ასეთ სახსოვარ-

თა, რაც მესხეთში ერთობ ხშირია, ერთობ მრავალი, ხოლო ჩვენთვის-კი უცნობია, რადგანაც ოსმალთა უფლებამ მის ცოდნის ცნობები უჩუზრად დაამხო და მოსპო, მოსპო როგორც ერთი გადმოცემით, ისევე აქა იქ ძველს წიგნებშიაც ასე მოახერხა ოსმალთს ფანატიკურმა მახვილმა და დასავლეთ საქართველოში ყოველივე აღგავა, მოსპო და მოცეცა, მადლობა ღმერთს, რომ ამ მხარეს აღრიდგანვე ქართველ კათოლიკეთ მოძღვართ მიაქციეს ყურადღება და ისინი ინიშნავენ სხვა და სხვა ისტორიულს ცნობებს და მერე იგი მწერლობაშიაც გადაქონდათ, ამის მაგალითია ივ. გვარამაძეც.

საყურადღებოა აგრეთვე ამ პირის ცოდნა სხვა და სხვა ძველი ნაშთების კვლევაშიაც, მაგალითებრ მან მეტად კარგად და ზედ მიწევნით იცოც მთელის მესხეთის ძველის ნაშთების ისტორია, იცის ყოველი დიდი ტაძრის ისტორია და მის მაშენებელთა ცხოვრების ცნობები. იცის ისიც კარგად თუ ამ ქრისტიანულმა ნაშთებმა მტერთა თავდასხმისაგან როდის რა რყევა და გაცარცვა მიიღეს, როდის რა უბედურება შეემთხვა, სად რა ქენჯნა, ოხრება და ქარიშხალები გარდახდათ თავზედ, სად რა ნაშთი მოისპო და სად რა დაშთა კარგად იცის ყველა ამ ძველ ტაძრების გვერდით ძველ ქართულ სასწავლებელთ ისტორია, მასში მყოფ ქართველთ მსწავლულ მამათა ცნობები, მასწავლებელთა მხნეობა, ქართველ მწერალთა შრომა სამწერლო ასპარეზზედ, ბევრი რამ ძველი წიგნების გადაწერა, აღდგენა, შემუშავება და შევსება, რაც-კი ხსენებული კუთხის ძველს ტაძრებში და მის სასწავლებლებში ერთობ ხშირი იყო და მასთან მრავალი. გარდა ასეთ ცნობებისა მ. ი. გვარამაძემ იცის აგრეთვე ის გარემოებაც კარგად, თუ მესხეთს როდის ვისთან როგორი გაწყობა ჰქონდა სარწმუნოებრივის და სახელმწიფო საქმეების გამო.

გარდა ასეთ ცნობათა, მ. ი. გვარამაძე არც ნუმისმატიკურს მხარეებშია უკან ჩამორჩენილი. მან მშვენივრად იცის როგორც ქართული ნუმისმატიკა, ისევე უცხოელებისა. მას აქვდა აღრიდგანვე შეკრებილი ძრიელ ბევრი ძველი ქართუ-

ლი ფულები, ამ ფულებში ბევრი მეტად ძველის ძველი ფულებიც ერივნენ. ამ ძველი ფულების გამო 1881 წ. მასთან გახლათ 1881 წ. თბილისში მომხდარ საზოგადო მეზუთე არქეოლოგიური კრების თავს მჯდომარეც, რომელიც ქართულ ნუმისმატიკასც მისდევდა, ამ პირმა მ. ი. გვარამაძისაგან დიდად ისარგებლა, ეს პირი გახლდათ გენერალ კამაროვი, დღეს ხივის უფროსი მთავარ სარდალი, მცოდნე აღმოსავლეთის ერთა ისტორიის და ნამეტურ ქართულის ნუმისმატიკისა. ეს პირი მასთან რამდენსამე დღეს იყო სოფ. ხიზაბავრას. აქა იქ იმგზავრეს კიდევ და ზოგი რამ ძველი ნაშთებიც ნახეს. ეს გენერალი გაკვირვებული დაშთა მ. ი. გვარამაძის მხნეობით, ძველის ნაშთების კრებით და გამრკველევით. მართლაცა და მ. ი. გვარამაძეს ძრიელ ბევრი ნაშთები აქვს შეკრებილნი, ძველი ქართული ფულები, წიგნები, სხვა და სხვა ძველი ბეჭდები, ჯვრები, გულსაკიდნი, კრიელოსანნი, სხვა და სხვა გაქვავებული კაცის სხეულის ნაწილები, გული, ძვლები, გაქვავებული ძველი სხვა და სხვა მწერები და ცხოველები, წარმოუდგენი და ხელშეუხებელი ძველი დაძინებული საუნჯენი, ძვირფასი განძეულობა ანტროპოლოგიოსათვის და ვინ იცის რამდენი რა გინდა რა, ბევრი მასში დიდათ იშვიათი, ძვირფასი განძებიც ურევინ, ჩვენ ისტორიისათვის ანტიკათ ჩაითვლებიან. დღესაც იმავე ხალისით აგროვებს ასეთ ძველს განძეულობას, როგორც ამას იგი აღრე, ანუ ახალგაზდობიდამ დაწყობილი დროთა ხანში შესვლამდე ჰკრებდა.

მეტად დაუზარებელი პირია, შრომის მოყვარე, საგვარტომო საქმეებისთვის მსხვერპლი, ძველადგანვე დაწყობილი, იგი ყოველ ზატხულობით მოგზავრობდა მთელს სამეცხეთოში, აქა იქ სინჯავდა ძველს ტაძრებს, ტაძრებში ათვალთვრებდა მხატვრობას, სწავლობდა მხატვრობის ოსტატობას და ყველა მას თავისთვის ინუსხავდა, იხსომებდა, ამას გარდა დიდს ყურადღებას აქცევდა ტაძრების წარწერას, ჩუქურთმებს და ბევრსაც სხვა და სხვა ღირს შესანიშნავს სახსოვრებს, სა-

დაც-კი რამე საყურადღებო წარწერებს ხედავდა ყველა მას დიდის სიფრთხილით და დაწვრილებით ახსნას უწყობდა. ამის ძალა შეწევდა მას, რადგანაც მან ხუცური წერა-კითხვაც მშვენივრად იცის, ძნელად რომ მას სადმე ძველი რამე ხუცური ნაწერი წაუკითხავი დაუშთეს, მისი შორსმჭრელი თვალი ყველა საუკუნის ნაწერს დიდის სიმარტივით არკვევს და კითხულობს. ბევრი ძველი გაურკვეველი წარწერა გაურკვევია მას, ბევრი ისეთი ნაწერი აუხსნია, რომლის გაგება სხვებს სულ ვერ შესძლებიათ. ხუცურსა და მხედრულსაც როგორც კარგად კითხულობს, ისევე მშვენივრად სწერავს, ხუცურს ისე სწერს რომ სწორეთ ხატავს. ბევრი ვერ შეედრება ამის ნიჭით მას, ვინც-კი ამის ქართულს ნაწერს ნახავს, ის უსათუოდ სიამოვნებით დაუწყებს მას მზერას და სინჯვას. ბევრი ძრიელ ბევრი წარწერები აქვს მას გადაღებული, უმეტესი ნაწილი დაუბეჭდავია, ზოგი დაბეჭდილები აქვს. ქართული ენა და ლაპარაკიც კარგად იცის, ენას მკირედ პროვინციალიზმი ჰფლობს, მაგრამ ამით იგი არ დაიწუნება, ნაცვლად ამის მისი ენა მდიდარია სხვა და სხვა ქართულის ტერმინებით, მის ნაწერებში კაცი ბევრს ისეთ სახელებს ჰპოვებს, რასაც სხვაგან ამ გვარს არას შეხვდება, ბევრში იგი ისეთ მესხურს სახელებს ხმარობს, რაც მხოლოდ ოდესმე იხმარებოდა მესხ-კლარჯთ ქართულ მწერლებთან და შემდეგ-კი აღარ ხმარებულა. ბევრი ძვირფასი და ხელს საგოგმანებელი ქართული ტერმინები შემოიტანა ჩვენს მწერლობაში. თბილისში რომ ქართული ტერმინოლოგიური კრება შესდგა და კრებამ შრომა რომ დაიწყო, კრების დაარსებას იგი დიდის სიამოვნებით მიეგება და მე მოწერა დიდი თანაგრძნობის წერილი და სურვილი კრებაში შორილამ მონაწილეობის მიღებით, რასაკვირველია ტერმინების მოწოდებით.

ხალხის განვითარების საქმეშიაც მ. ი. გვარამაძეს პირველი ადგილი უჭერია და იგი ყოველ თავის ძალ ღონით სულ სკოლების ნატვრას ჰღალადებს, სასწავლებლების დახსნას არა მარტო ვაყებისთვის არამედ ქალებისთვისაც. ერთის

წერილით: 1883 წ. დიდს სიხარულს მწერს, რომ იქნება ხი-
ზაბაერაში ქალების სკოლაც გაგვეხსნას, რადგანაც ჩვენი სო-
ფლის მასწავლებელი ცოლს ირთავს და გვპირდება, რომ ჩე-
მი მეუღლეც ქალებს მიიღებს სკოლაში და ასწავლისო. ღმე-
რთმა ქნასო. ქართველ კათოლიკეთ განვითარების და მათში
ქართული ენის აღორძინების საქმე მას მიაჩნდა და მიაჩნია
კიდევ უმთავრეს ძალად, უმთავრეს სახსრად, მესხელ-ჯავა-
ხელ ქართველ კათოლიკეთ დაწინაურება მისის აზრით არის
მთელის სამეცხეთოს ქართველთ შორის ქართული ენის მოფე-
ნა, აღდგენა და გამრავლება, რათა ამ მივიწყებულს და და-
ქვეითებულს ქართველებში ქართული ენა კვალად გახმაურ-
დეს, თავისი წილი მხვედრი მიიღოს. აქ მესხეთსა და ჯავა-
ხეთში ქართული ენა უნდა გამეფდეს, რადგანაც აქაური ერ-
ის ენა და აკვანი ეს ენა იყო, ხოლო ჟამთა ვითარების ქეო-
ხებით დღეს ეს ენა დაქვეითებული აქეთ და მრავალს ალა-
გას რყევას არს მიცემული და მის მაგიერ სხვა ენა იდგავს
ფეხსაო. ეს გარემოება დიდათ აღარდებდა მ. ი. გვარამაძეს,
სულ ამაზედ სწერდა და დარდობდა, სულ ამაზედ სჩივოდა
და გოდებდა. ამ უბედურების მალამოდ მას ქართველ გვარის
ხალხთ შორის მხოლოდ განათლება მიაჩნდა, სასწავლებლების
დახსნა, ქალსა და კაცში ქართული წერა-კითხვის გავრცე-
ლება, ქართული წიგნების მოფენა, შეგნება და ენით ქა-
დაგება.

ღიახ მ. ი. გვარამაძეს, ერში კეთილი ქართველური აზ-
რების მოსაფენად და აღსადგენად სწავლა და განათლების და
წიგნების ვრცელების გარდა ენით ქადაგებაც მიაჩნდა, ამასაც
დიდს მნიშვნელობას აძლევდა და მიტომაც იყო, რომ მთელს
თავის მღვდელ მოქმედებითი სამსახურს სულ ქადაგებით ატა-
რებდა და დღესაც ისევე ქადაგებით ატარებს. ქადაგების შე-
სახებ მოგახსენებთ შემდეგს: მე მ. ი. გვარამაძის ქადაგებას
ეკკლესიებში ხშირად დავსწრებივარ და უნდა მოგახსენოთ,
რომ ყოველთვის სიამოვნებით დავუთენილვარ, იგი ჰქადაგებს
მრავალნაირად და მრავალფეროვნად, სამღრთო საუბარს გა-

რეშე სამოქალაქო კითხვებსაც ეხება. მისი ქადაგების დედა აზრები ყოველთვის მოქალაქური მიმართულების წინაშე ტრი-ალებს, ყოველთვის მას დასტრფის და დაფრინავს გარს. გა-რდა ამისა ისე ქადაგებას არ დაიწყებს და არ დაამთავრებს, რომ იქ მან საქართველოზედ და ქართველებზედ არა სთქვას-რა, ყოველთვის და ყოველგან მისი ქადაგებანი როგორც აღვსილნი არიან მოქალაქობით, ისევე მამულის შვილობით და საქართველოს სიყვარულით. იგი ყველა ქართველს თამა-მად ავალებს. რომ ის მტკიცე მამულის შვილი იყოს, საქა-რთველოს სიყვარულით აღფრთოვანებული და მისთვის ზვა-რაკად განწირულიო. საქართველოს სიყვარული და მამულის შვილობა ამას ითხოვს საყოველთაოთაო. ეს მცნება ყველა ქართველს გაღვიებული და განღვიძებული უნდა ჰქონდეს გონებაშიო, უაშისოდ ვერც ერთი ქართველი ვერ იმოქალა-ქებს და ვერც იქართველებსო, იგი მოესხლიტება ყოველს ნა-ირს ადამიანობას და პატივისცემასო.

რასაც ეს მოძღვარი ეკლესიაში, წირვა-ლოცვის დროს ქადაგებს და ლაღადებს, იგივეა თითქმის მრევლშიაც და არ-სად და არას დროს ისე რამე წვეულება, ნადიმი და პურ-მა-რილი არ გათავდება, რომ იქ მამა ივანე გვარამაძემ თავის ბრწყინვალე კილოანის ენით რამე სიტყვა არ წარმოსთქვას და მით მსმენელთა გულსა და სულშიაც არ ჩასჭრას. იგი როგორც ეკლესიაში, ეკლესიას კათედრიდამ, ისევე მრე-ვლში ყოველთვის დიდის მჭერმეტყველობით ჰქუხს და მღე-ლვარებს, მისი ქადაგება ყოველთვის იზიდავს მსმენელთა რიცხვის, ყოველს სიტყვას, ყოველს წინადადებას მსმენელის გულში რაღაც უქრობელი ლამპარის სხივები შეაქვს, საქარ-თველოსადმი სიყვარული და მრავალიც სხვა ამ გვარი თვისე-ბანი და მიდრეკილებანი მიტომაც არის რომ სადაც-კი მამა ივანე ჰქადაგებს ხოლმე, იმ ეკლესიაში დიდი ძალი მრევლი იკრეთს თავსა და ქართველ კათოლიკებს გარდა სხვანიც მრავლად და ხშირად მიდიან ყურის დასაგდებათ და მოსას-მენათ.

მამა იუ გვარამაძის ქადაგება და სიტყვები ყოველთვის დიდს ზე გავლენას ახდენს მსმენლებზედ, იგი ჰქადაგებს მოურიდებლივ, პირ უთენელად, სიმართლით და ჭეშმარიტებით ყოველი სიტყვა მისის ქადაგებისა გამსჭვალულია მაღალის ადამიანობით, დიდის სიბრალულით, კაცთ მოყვარეობით და ურთი ერთ პატავის ცემით, მაგრამ ყველაზედ უფრო საყურადღებო სანუკარ მხარეთ მისი სიბრალულია საყურადღებოთ, იგი შემბრალეა ყველასი, ყველა საწყლისა, გვემულ მოხუცისა და ლატაკ ოჯახისა, აღარ იცის რა ქმნას და რითი დაეხმაროს იმ დროს როცა იგი საწყალს და ლატაკს ადამიანს ნახავს. მისი ქადაგება ყველმა მსმენელისათვის სახელმძღვანელოდ უნდა გახდეს, ვისაც სურს, რომ დედამიწაზედ იცხოვროს და თან თავის შემძლებლობით მხოლოდ კეთილის მთესველოდ და ჭეშმარიტების პატივისმცემელი იყოს, იმან თავის დევიზათ ცხოვრებაში მხოლოდ შეუძლო ხალხის დახმარება უნდა გაიხადოს საქმედ, ხმოლოდ მას უნდა მიეცეს მფარველად, მას უნდა ემსახუროს და ყველგან და ყოველთვის საწყალის და შეუძლო ადამიანის მფარველად უნდა იქმნეს დანიშნული, უამისოდ ყველაფერი უბრალოა, ვერც კაცი იკაცებს და ვერც ადამიანის დიდი ღირსება იღვესასწავლებს. ეს არის მხოლოდ პატიოსანი კაცის ვალი, ამას უნდა უმზერდეს ყოველი ქართველი, ყოველი მამულის შვილი და ის თავგადადებით უნდა იღვწოდეს თავის თანამემამულე ლატაკათვის, რათა მათში შეწუხებულთ ლატაკთა, მთხოვნელთა, ვრდომილთა და ოხერთა რიცხვი ერთობ მცირე იყოს, ერთობ მოცილებულნი დიდს სილატაკეს, კაცის გულის და სულის გამომრღვენელს ბოგანობას და მწარე ტანჯვას. ამის წინააღმდეგ მებრძოლად უნდა გამოვიდეს ყოველი მეტყველი მოქალაქე, ბრძენი ქართველი, მამულის შვილი და განათლებული კაცი, ვინც ამის წინააღმდეგ არ იღვწის ის რაც გინდ დიდი, ძლიერი მეცნიერი კაცი გახლდესა, ის უამისოდ არა იქნება რა, უბრალო ჩონჩხი. აი ასეთ მიმართულებას ადგა ვინმე მესხი გვარამაძე თავის ქადაგებაში და ამასვე ავალებს ყველა ქართველ მუდარებით.

როგორც ქადაგებაში, ისევე მწიგნობრობაში, მამა ი. გვარამაძე დახელოვნებულ პირათ ითვლება. მან თითქმის პატარაობიდან შეისწავლა ყველა საჭირო მეცნიერებანი და ყველა ამ შესწავლილ საგნებთ და კითხვებთა შესახებ სხვა და სხვა წიგნების წერასაც შეუდგა და სწერა კიდევ. მან შეადგინა მრავალი საჭირო წიგნაკები, რომელნიც თავიანთის შინაგან ცნობებით და ღირსებით ცხადათ მოწმობენ მ. ი. გვარამაძის ღირსებას და შემძლებლობას. ჩვენ აქ ამის შესახებ ძრიელ შორს არ წავალთ და ვიტყვით იმას, რომ დაუღალავმა მშრომელმა და მოღვაწემ ერთობ დაუცხრომელად იმოღვაწა და იმუშაკა. მან ადრიდგანვე მიჰყო ხელი ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა საჭირო წიგნების გადმოთარგმნას და წერასა. ვინმე მესხი როგორც ქადაგებასა და თარგმნაშია მოხერხებული ისეთივეა სხვა და სხვა საკუთარ ნაწარმოებთა წერაში. მაგალითებრ 1885 წლამდე ამან სწერა და მოამზადა ისეთი წიგნაკები რაც იმის ასეთ ღირსებას უტყუვრად ამტკიცებენ. აი ესეც მისგან ნაწერი, ნათარგმნი და გადმოკეთებული წიგნები:

„ქართლის ცხოვრება“ I წიგნი, რომელზედაც ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ და მიტომ აქ აღარ ვილაპარაკებთ.

„ლექსიკონი ფრანგულიდამ ქართულად“ გამოცემული პარისის აკადემიისაგან.

ფრანგულ, ლათინურ და იტალიური ენების შესახებ ვიტყვით, რომ თუქცა მამა გვარამაძეს დიდი თეორიული განვითარება და მომზადება არა აქვს, მაგრამ პრაქტიკულად იგოდენათ მომზადებულია ხსენებულს ენებში, რომ მას თავისუფლად შეუძლიან წერა, თარგმანი და განმარტება, მიტომაც არის ხოლმე რომ მის ნაწერებში ფრანგულსა და ლათინურს სიტყვებს ხშირად ვხვდავთ ხოლმე.

„სადღესასწაულონი“, რომელშიაც შეკრებულია მთელი საწინასწარმეტყველონი სახარება-სამოციქულონი მთელი წლის, გასაგონ ენაზედ დაწერილი, ვრცელი ტომია და უბეჭდავთ დაშთა.

„წყალ-რღვნა“ პოემა, დაბადების ცხოვრებიდან გამოკრებილი. ვრცელი პოემა იყო, თექვსმეტ მარცვლოვანი ლექსით იყო ნაწერი და ზომით „ვეფხვის ტყაოსანზედ“ უფრო ფართო გამოვიდოდა. დამწერს ხელთ ნაწერი დაეკარგა.

„ადამის ცხოვრება“ პოემა. არ არის დაბეჭდილი.

„ლუტერის და კალვინიზმის“ დარღვევა, დაუბეჭდავია, საკმარისი ხელთ-ნაწერია, დაწერის დროს უცხოელ მწერლებთანაც უხელმძღვანლია.

„სარწმუნოებისათვის ჩასაგონებელი და ატეისტადმიბჭობა“ შედგენილის სემურისაგან თარგმანი.

„ძველი ღმერთი“ წერილი დაიბეჭდა „კვალში“. ნაპოლეონს შეეხება.

„ახალი ღმერთი“ დღემდე დაუბეჭდავია.

„ეკლესიის ცხოვრება“ დაუბეჭდავია დღემდე.

„წმინდა ესტატეს ცხოვრება“ ანუ წამებულთა გვირგვინი. დაბეჭდილი კონსტანტინეპოლს 1878 წ.

„ვრცელი დაბადება“ ორ ტომად გარკვეულის ერთ-დაწერილი, გადმოცემით შედგენილი, რომელიც 700 გვერდზედ მეტს შეიცავს. საინტერესოა თავისებურის არგინალურის ცნობებით.

„საქრისტიანო მოძღვრება“ შემოკლებული, რომის კათოლიკეთაგან XVIII საუკ. ხალხი განმეორებით ახლად დაწერილი.

„ჯვარის გზა“ პროზათ, დაუბეჭდავია.

„სახელმძღვანელო სამესხეთოს ერთა“ მარად საგონებელი, ავ-კარგის გარჩევაზედ, ისტორიული წერილი. დღემდე დაუბეჭდავია.

„საქრისტიანო მოძღვრება“ მეორედ დაბეჭდილი კონსტანტინეპოლს 1880 წ. საქართველოს რომის ქართველ კათოლიკეთათვის.

„ფილოსოფია საღმრთო“ შემოკლებული, სომხურიდან თარგმანი.

„რეტორიკა“ შემოკლებული, სომხურის ენიდამ თარგმანი.

„გრიგოლ პაპის მოძღვრებანი“ სასულიერო პირთა სახელმძღვანელოდ.

„ლურდის მღვთის მშობლის მოთხრობა“ დაუბეჭდავი.

„დარიგება და წრუთვნა“ საუკუნო ცხოვრებისა, რეტორიკებრივი.

„მიხეილ გობრონი ცხოვრება“ ანუ მიხეილ ახალციხელის ისტორიული პოემა, დაბეჭდილი თბილისში 1896 წ.

„წმინდა ნინო“ და მისი დროის ღირს შესანიშნავი ცნობანი, დაბეჭდილი.

„ყვავილის კონა“ ანუ რჩეული ლექსები, ყრმათათვის, კონსტანტინეპოლი 1877 წელს. უმეტესი ნაწილი აქ ამის საკუთარი ლექსებია.

„არქეოლოგიური მოგზაურობა“ სამესხეთოში, დასტამბულია „მწყემსში“.

„ისტორიული წერილები“ სამესხეთოს სოფლების შესახებ, დასტამბულია „კრებულში“.

„სამეურნეო მუშაკობა“ ძველს საქართველოში და სხვა წერილები, დასტამბულია „ცნობის ფურცელში“.

„მაჰმადის სწავლის დარღვევა“ დაწერილი მარტივის გასაგონის ქართულის ენით, გასაგონია ყველასთვის.

„წინამძღვარი ზეცისა“, თარგმანი სომხურის ენიდამ და დაბეჭდილი კონსტანტინეპოლს 1880 წ. კარგის ქართულის ენით არის ნაწერი.

„გზა ცხოვრებისა“ ანუ ქადაგებანი, გერმანელის მქადაგებლის ალფონს ლუგორისა, გერმანულიდამ სომხურად თარგმნილი და სომხურიდამ ქართულად გადმოღებული მდაბიურის გასაგონის ენით. ვრცელი ტომია. დასტამბული კონსტანტინეპოლს 1879 წ.

სიბრძნე კაცებრივი“ ფილოსოფიური დარიგება და სჯათარგმანი სომხურის ენიდამ, დასტამბული კონსტანტინეპოლს 1879 წ.

„ცხოვრება წმინდა ალიოზ ქონზაქისა“ დაუბეჭდავი.
„ვარდის კონა“ კავკასიის ვიზიტატორის სადღესასწაუ-
ლოდ შედგენილი. დაუბეჭდავია.

„წმიდა ლუდოვიკო როდორიკის ორი წიგნი“ დაუ-
ბეჭდავი. შედგენილი და არა თარგმანი, როგორც ეს აქამო-
მდე მეგონა.

„წვრილი ლექსები“, ძრიელ მრავალი სხვა და სხვა
დროს დაწერილი. ზოგი დაბეჭდილია, მრავალნი დაუბეჭდა-
ვად არიან დაშთენილნი.

„ისტორიული პოემები“ საქართველოს ისტორიიდან ძრი-
ელ მრავალი.

„მშობლების დარიგება და შვილების აღზრდა“ პრო-
ზათ, დაბეჭდილი, 1896 წ. ნახევარი ამ წიგნისა გადადებულ
იქმნა ცხეთის ტაძრის განსაახლებლად.

„მისიონარული წყარო“ დაუბეჭდავია.

„საზოგადო გეოგრაფია“ სადაც საქართველოც არის
ვრცლად აღწერილი. დაბეჭდილი კონსტანტინეპოლს 1881
წელს.

„სხვა და სხვა ისტორიული წერილები“ შესახებ მეს-
ხეთის, ჯავახეთის და ზოგი რამ ძველი ნაშთების შესახებ და
სტამბული გაზეთ „დროებაში“ და „ივერიაში“.

„საპოლემიკო წერილები“ ისტორიულის შინაარსის,
რასაკვირველია საქართველოს შესახებ, დასტამბულია „დროე-
ბასა“ და „ივერიაში“.

„მეურნეობა ძველ საქართველოში“ დაბეჭდილია გაზ.
„ცისკარში“.

„მშაკის“ მზა პასუხი წიგნაკათ დასტამბულია 1880 წ.
კონსტანტინეპოლს.

„სომეხთა პასუხი“ დასტამბულია „დროებასა“ და „ივე-
რიაში“.

„ახალციხური ფელეტონები“ დასტამბულია 1877—88
წ. „დროებაში“. ბევრი საინტერესო, მეტად ძვირფას ცნო-
ბებს გარდმოგვცემს ამ წერილებით.

ჩვენ აქ მოვიხსენეთ მარტოთ ის წიგნები და წერილები, რომლებიც ჩვენ ვიცით, ან გვინახავს და ან წავგვიკითხავს, ბევრი რამ წერილების-კი ჩვენ არ ვიცით და არც გვინახავს, უმეტესი ნაწილი წიგნებისა და წერილების წერა შეიძლება თვით ივ. გვარამაძესაც არ ახსოვს, რადგანაც მათ დაწერის შემდეგ ერთობ დიდი ხანი გასულა და მათი შეუძლებლობის გამო დაბეჭდვაც არ ღირსებიათ, ეს ჩვენ კარგათ ვიცით. ჩვენი საუბარი პირნათლად შეეხება იმის, რომ რამე გვეთქვა ივ. გვარამაძის დაუცხრომელ შრომის შესახებ, აქ პცირეთ ვისაუბრეთ კიდევ და ზოგი რამ მის შრომის ცნობებიც მოვიყვანეთ, რომელნიც ცხადათ მოწმობენ ივ. გვარამაძის შრომას, მის სიყვარულს, ჯაფის ატანას და მის შემძლებლობას, ჩვენ აქ ამ შრომათა შინაგან ღირსებას არ შევეხებით, ეს ჩემთვის საჭირო არ არის, მე მიზნად მხოლოდ მეჩვენებინა ზოგი რამ ცნობა ამ დაუღალავი მოძღვრის შესახებ და ცხადოს საქმეა, რომ მკითხველი ამ მოთვლილ წიგნებიდამაც კარგად შეიტყობს მის შრომის მოყვარეობას და მწიგნობრობის ღტოლვას.

მ. ივ. გვარამაძე თავის დროის კაცია და ამიტომ მას ნურვინ უკიჟინებს, რომ მას ბევრი ურგები წერილებიც უწერიაო. ჩვენ ისეთი წყალ წაღებულები ვიყავით, რომ მისგან ესეც დიდ საქმედ ჩაითვლება. ან ამის მადლობელი ვინ არის, ვინ რითი აფასებს ქართველემში ასეთ კაცს, არავინ. ერთადერთი ჩვენი აკაკია, რომელიც ყველა ასეთ მშრომლებს ახალისებს და ასულდგმულებს.

რაც შეეხება მამა ივანეს ქადაგებას, უნდა ითქვას, რომ ყველა ამის ქადაგებანი ერთად შეიკრიბოს, იგი რამდენიმე ტომი გამოავა და მასში ბევრი თვალმარგალიტი ქადაგებაც მოექცევა. სწორეთ ცოდვაც იქნება რომ ასეთ მჭერმეტყველ მოძღვრის ქადაგებანი ერთად არ შეიკრიბოს, ოდესმე ცალკე წიგნად არ დაისტამბოს. ყველაზე საუკეთესო ცხოვრების სარკეთ ეს მისი ქადაგება ჩაითვლება, სადაც მ. ივანე გვარამაძე ნათლად გამოსჩნდება, იმიდამ ჩვენ კარგათ შევიტყობთ, თუ

მამა ივანე რა ენერგიის კაცი ყოფილა, რა მიმართულებისა, რა გვარი შეხედულება ჰქონია საქართველოს ძველსა და ახალს მდგომარეობაზედ, ცხოვრებაზედ, მწერლობაზედ, მწერლებზედ და სხვანი, რომლის ბევრი რამ ცნობების გაგება და შეტყობა ჩვენ მის სხვა წიგნებიდან სრულებით ვერ შეგვეძლებოდა, ეს ქადაგებანი სარკვეა მისი; სადაც კარგად და ნათლადაც გამოჩნდება მ. ივ. გვარამაძე. საჭიროა, რომ ამას თვით მოძღვარმა მაინც მიაქციოს ყურადღება და ყველა თავის ქადაგებანი ერთად აკინძოს.

ყველაზედ უფრო საყურადღებო შრომა მამა ივანე გვარამაძისა არის „ისტორიული ქრონიკები“ რომელიც საკმარისად ვრცელი წერილია, იგი დაიბეჭდა 1878 წ. და 1879 წ. გაზეთ „დროება“-ში ფელეტონებათ. ამ ქრონიკებით ივ. გვარამაძემ ქართველ საზოგადოებას ბევრი რამ გააცნო მესხეთის წარსულის და აწმყოს შესახებ, გააცნო ოსმალთაგან საქართველოს დაპყრობა, იქ ქრისტიანობის დაცემა და ქართველობაში ისლამის გავრცელება, ათაბაგების გაათათრება, მათი გვარის ფაშები და მათივე შთამომავალნი. სხვა და სხვა შემთხვევები და დევნილებანი ქართველებზედ, XVII საუკუნე და მესხეთში მომხდარი ამბები და ქრისტიანთ დევნილება. სხვა და სხვა სამწუხარო ცნობები, მეფე ერეკლეს კავშირი ოსმალეთთან, ლეკების დაკავშირება ახალციხის ფაშებთან და შეერთებულის ძალით ქართველთ წინააღმდეგ ბრძოლა და მათგან ტყვეების ტაცვა და სყიდვა. ქრისტიანთ მფარველთ ქართველთ ღწვა და შრომა ოსმალთ მთავრობის წინაშე. ქართველ კათოლიკენი და მათი მდგომარეობა, მათი სამღვდლოება და ზოგიერთ მოძღვართა ღწვა ოსმალთა მთავრობის წინაშე ქართველ გვარის სასარგებლოთ. თუ სად როდის მესხეთსა და ჯავახეთში სად რამდენი გვარის კათოლიკობა იყო, იგინი აქედან სად წავიდნენ, სად სახლდებოდნენ სხვაგან. მოგვითხრობს, რომ XVIII საუკუნეში, მარტოდ კონსტანტინეპოლს, 1500 კომლი ქართველთ კათოლიკენი იყვნენო, დღესკი იქ ამდენ ქართველთ შთამომავალთ ხსენებაც აღარ არის,

სულ გასომხდენ, ე. ი. სომეხ კათოლიკებს დაუკავშირდენ ღმერთ ქართული ენაც დაკარგესო.

გარდა ასეთის ცნობების, მოყვანილია ზოგიერთი ლექსები როგორც დადისტნის ბელადების შესახებ, რომელ ბელადებსაც-კი XVIII საუკუნის დამლევს ქართველებთან ომი ჰქონდათ და ეს ბელადნი და ფაშები როგორ სძლიეს ქართველთა. მოყვანილია ქართველთა ფაშების მტრობაც, მათი მითქმა-მოთქმა და საქართველოს მტრობა. საყურადღებოა იმ ქრისტიანთ ქართველთა აღწერაც, რომელთაც უკანასკნელ დროებში იქ უცხოვრიათ და საიდუმლოთ ქართული ენის, საქართველოს მეფის და ქრისტიანობისთვისაც ჩუმად უმსახურნიათ. საქებია აგრეთვე მამა გვარამაძე მითაც, რომ „ისტორიულს ქრონიკაში“ აქა იქ ქართველი კათოლიკეთ მოძღვართ ცნობებსაც შეხვდებით. ბევრი რამ საყურადღებო მასალებია ამ წერილში ანუსხული და უნდა ითქვას, რომ უმეტესი ნაწილი სულ ახლად არის შევსებული და აკინძული, რომელნიც რასაკვირველია ჩვენს მწერლობაში უმნიშვნელოდ არ დაშთებიათ. მას ყოველთვის ეყოლება მკითხველი, ნამეტურ მესხეთის შესახებ თუ ვინმემ რამე დასწერა, ის უამისოდ ვერაფერს გააწყობს, მ. ი. გვარამაძის შრომა საკმარის შეღავათს მისცემს, კვალს კარგად გააგნებინებს. ვიტყვი, რომ მესხეთის ისტორია ჩვენთვის XVII საუკუნიდამ არის სჭირო რომ კარგად ვიცოდეთ, რა მდგომარეობაში იყო ქართველი ხალხი მის შემდეგ, რაც იქ ოსმალთა გამგეობა გაბატონდა და ქართველების ყველაფერი წესები მოიშალა. საქმე ეს ხანა და ისტორია, ამისი არა ვიციოთ რა, თორემ წინა დროების და 1827 წლის შემდეგიდამ არა უშავს რა, ბევრი რამ ავნუსხეთ, დავწერეთ, რაშიაც ქართველ კათოლიკეთ მოძღვართაც უნდა დაუმაღლოთ. საქმე ის არის, რომ 1630 წლიდამ 1820 წლებამდე არ ვიციოთ, თუ მანამდე იქ რა ამბები იყო ქართველთა თავზედ. სად ვინ რა ტანჯვა და მახვილი მიიღო ოსმალთაგან. ამ წლების განმავლობაში დაეცა ნახევარი საქართველო, ამ ხნის განმავლობაში მოიხსო ქართული

ენა, ქართველთ ნაშთები და ხსოვნა და რასაკვირველია ეს ხანა არის საჭირო და საყურადღებო. ყველა ამაების შესახებ მ. ი. გვარამაძის ისტორიული ქრონიკები დაწვრილებით თუ არა გაკვრით მაინც იძლევა ცნობებს.

ბევრი სამაგალითო საქმეები უკეთებია ჩვენში მამა ივანე გვარამაძეს. ბევრი რამ საყურადღებო და თან სამარადისოდ არ დასავიწყებელნი და სწორედ ასეთ პატივსაცემ საქმედ ითვლება ქართველ კათოლიკეთ კითხვის შესახებ ცდა და შრომა, რაც-კი ამ მოძღვარს მის წინაშე მიუძღვის. ქართველ კათოლიკეთა შესახებ შრომის მხრით ეს პირველი გახლავსთ, ამას ტოლი არა ჰყავს, მართალია პ. ხარისკირაშვილი და პავლე შაჰყულიანიც ბრწყინვენ, მაგრამ ვიტყვით იმასაც რომ ესენი მასთან ვერ დადგებიან, მათ ასეთის თანაბრობისთვის არც გარემოება უწყობდა ხელს და არც ასეთი ვრცელი მომზადება ჰქონდათ, მომზადებას ვამბობ მხოლოდ საქართველოს ისტორიის და ეტნოგრაფიის მხრით, თორემ სხვა გვარის მომზადებათ შეიძლება იგინი ამაზედ მაღლაც იდგნენ. უმთავრესად-კი ივ. გვარამაძის ღირსების საქმე აი რაში გახლავსთ. ქართველთ გვაროვნობის ძიებაში, მის ქეშმარიტებით განსაზღვრაში.

ქართველთა ძიებით და ქართული ენის მფარველობით, ქართველ კათოლიკობაში, ძველადგანვე სხვა მოძღვარნიც იყვნენ. ასეთ მოძღვრებს ჩვენ ვხედავთ თვით XVII საუკუნიდან და XIX საუკუნის შემდეგიდან ხომ მესხეთში მათი რიცხვი ერთობ დიდი იყო და ზოგმა მათგანმა ქართულს ენაზედ მწერლობითაც ჰმუშაკა, გარდა მწერლობის ქადაგებითაც საკმარისად ბრწყინავდნენ და მათ მრავალი დასტოვეს ქართულს ენაზედ, ქადაგებას გარდა, ერში ქართული ენის მფარველობასაც დიდს სახსარს აძლევდნენ. ყოველთვის და ყოველგან იგინი ქართული ენისთვის ფარათა და ხმლათ იღვნიენ. მაგრამ რაც შეეხება მის ნათლად ძიებას, ამისი-კი წარმოდგენაც არ ჰქონდათ, ან ჰქონდათ და ეშინოდათ რამ გარემოების და ხიფათის, ეს შეიძლება კიდევაც, რადგანაც მათ

არც ისე ვრცელი მიმოხედვა ჰქონდათ შეთვისებული. მათი შრომა ქართული ენის სასარგებლოდ ერთობ ვიწრო ფარგალში იყო მოთავსებული, ვიწრო მიმართვა საზღვრავდა, უბრალო რამე გარემოება მათ მალე აგმობინებდა თავიანთ მიმართულებას. სწორეთ ასეთსავე ბურუსში იყო შთავარდნილი პ. შაჰყულიანი და მრავალნიც სხვა მოძღვარნი ქართველ კათოლიკეთა, რომელნიც ქართველ გვარის შთამომავალნი იყვნენ და ქართულის ენითაც მოქმედებდნენ მრევლში. ამ გარემოების ანუ ჩვენგან ნახსენებ სიმბდალეს და შიშს მხოლოდ ივანე გვარამაძემ აუქცია გზა და კვალი, მტკიცედ, მხოლოდ ეს წავიდა მის წინააღმდეგ და მით ამაღ ქართველთ კათოლიკეთ ასპარეზზედ ძირითადი ცვლილებაც მოახდინა, თორემ მინამდეს სხვაფერ იყო საქმე მოწყობილი.

აი როგორ: ამ მოძღვრის ხმა მალლა ქადაგებამდის, საქართველოში, ქართველ კათოლიკეთა შორის, თქვენ რომ გენახათ ვინმე ქართველ კათოლიკეთაგანი და გეკითხა მისთვის: თუ ვინ იყო იგი გვარტომობით, იგი თავის დღეში არ გეტყოდა, რომ ქართველი იყო. კიბხვის უმაღ მოგახსენებდათ, რომ ფრანგი ვარო, ან კათოლიკე. სხვა რამეს თქვენ მას ვერ ათქმევინებდით. რომ აგეხსნათ მისთვის, რომ ეს ძრვიელ კარგი, რომ თქვენ ფრანგი ან კათოლიკი ხართ სჯულით, მაგრამ ენით, ენით რომ ქართულათ ლაპარაკობთ, ენით და მოდგმით ვიღას ეკუთვნით, იგი მაინც თავისას გეტყოდათ, რომ კათოლიკესაო. ასეთს შეცდომებში არამც თუ გლენკაცნი იყვნენ შთავარდნილნი და მოქალაქენი, არამედ ის ქართველ კათოლიკეთ თავად აზნაურთა შვილებიც, რომელნიც შთამომავლობით ქართველები იყვნენ, საქართველოს თავად აზნაურათ ირიცხებოდნენ, მათ ისიც კარგათ იცოდნენ, რომ იგინი ქართველ ტომს ეკუთვნოდნენ და ქართველ თავად აზნაურებათ იყვნენ ცნობილნი, მთავროზაც ასე უმზერდა მათ, მაგრამ იგინი-კი არას დროს არ იტყოდნენ რომ ჩვენ ქართველი ტომისანი ვართ, ქართველები, ქართულად მოლაპარაკენი და საქართველოს შვილებიო. ყველა მოკლედ იტყოდა,

რომ კათოლიკე ვარ, ფრანგიო და ამით მორჩებოდა საქმე. ასე იყო საქმე მოწყობილი და ამით რასაკვირველია სხვები სარგებლობდნ და მასთან ხალხში ცრუ ცნობებიც იღვავდა ფეხს და ისხავდა ფრთებს.

სწორედ ამ უკანონო გარემოებას ივანე გვარამაძემ აღრიდგანვე მიაქცია ყურადღება. მას ასეთი არა კანონიერი ოცნებათა გავრცელების გამო გული დიდათ ეთანაღრებოდა, მაგრამ სად რას გააწყობდა. გულში იკრებდა ყველა ბოლმას, სხვა და სხვა ცნობებს და ჯავრს, ჰფიქრობდა, რომ ოდესმე მომეცემა შემთხვევა, მოვა დრო, როცა ქეშმარიტებით აღვსილი მეძიებელი ჩემსას გავიტან, უკუღმართ ცნობებთა მფენელთ და მლაღადებელთ მეხს დავარტყამო. ქეშმარიტების მეძიებელს მამულისშვილს მოძღვარს თავისი ნატვრა აღუსრულდა, როგორც იქმნა დიდის შრომით და ღვწით 1868 წ. მღვდლათ ეკურთხა, ამისი მღვდლათ კურთხევა იყო და თავის განზრახვის სისრულეში მოყვანის შედგომაც. ეს თითქმის მღვდელ-მოქმედების პირველ დღიდგანვე მიეცა ქართველ გვაროვნობის შესახებ ქადაგებას. როგორც თავით სოქვა მ. ივ. გვარამაძემ და ეს სხვათაგანაც ვიცით, 1869 წ. პირველად ამას გადმოუძახნია ეკლესიის ტრაპეზიდგან ქადაგების დროს მრევლში, რომ ჩვენ კათოლიკენი გვაროვნობით ქართველნი ვართ, ჩვენი სამშობლო ქვეყანა საქართველოა, ჩვენი დედა ენაც ქართული ენა არის, ჩვენთან სომხობას არავითარი კავშირი არა აქვს, არავითარი ნათესაობა გარდა მეზობლურის განწყობილებისა, ამიტომ ყოველი კათოლიკე მოვალეა, რათა მან კარგათ შეიტყოს თავის მამა პაპათა ვინაობა, შთამომავლობა, სამშობლო ქვეყანა, მისი ისტორია, დედა ენა, მწიგნობრობა და სხვანი. მოგახსენებთ, რომ ჩვენ ყველანი ქართველები ვახლავართ და ჩვენს დედა ენას და მწიგნობრობასაც ქართული ენა და მწიგნობრობა შეადგენს.

ჩვენ სომეხ კათოლიკეთ მხოლოდ მიტომ ვიწოდებით, რადგანაც სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ ვსდგევართ, ესე იგი მარტოდ სომხის ტიბიკონი ვვიპყრია, თორემ რაც შეეხე-

გვარტომობას და მას ისტორიას ჩვენ ქართველები ვართ და არა სომხები, როგორც ეს დღემდე მრავალ ქართველ გვარის კათოლიკს ჰგონია. ჩვენ რომ ქართველები ვართ და ქართველ შთამომავალნი, ამას ცხადათ შმოწმობს ჩვენი ზნე ხასიათი, ჩვეულებები და სახის მოყვანილობა ჩვენსა და სომხებ შუა ისეთი განსხვავება სძევს, რასაც კაცი ერთის დანახვითაც-კი შეამცნევს და გაარჩევს. ამიტომ საჭიროა, რომ ყოველი გვარის კაცი თავის ვინაობას სისწორით და ქეშმარიტებით იძიებდეს, ასე ცოდნა თავის გვაროვნობისა ყველა კაცისთვის არის საჭირო, ყველა მამულისშვილისთვის, კაცმა თუ თავის ქვეყნის და ერის ისტორია არ იცის, თავის წარსულ მამა პაპათა ვითარება და ცნობები, უამისოდ ის რას უნდა ემსგავსოს, არაფერს, გზა დაკარგულს ცხოვარს და წყალწაღებულ კაცს. ეხლანდელს მშვიდობიან დროშიაც ძრეულ ძნელი და უბატიური ცოდვა უნდა იქმნეს, რომ კაცმა თავის წინაპართა ცნობები არ იცოდეს, ეს დიდი ცოდვა არის ყოველ შეგნებულ კაცისთვის და ამიტომ ჩვენც ვეცადოთ, რომ ამ სამერმისო და საშვილიშვილო ცოდვას და შეცდომას თავი დავახწიოთ და ჩვენის მომავლის თავობისათვის ნათელი, ანუ ქეშმარიტების საძიებელი ნიადაგიც შევამზადოთ.

აი ეს გახლდათ მამა ივ. გვარამაძის ქადაგებათა დედა აზრები და ეს ამ დედა აზრების მოსაფენად არც ერთხელ არ დამდგარა უკან, ხსენებულს დროდგან დაწყებული ვიდრე დღემდე გზა და კვალ გადუხვეველი სდგას ვითარცა მტკიცე ბურჯი, ვითარცა დაუქცეველი გოდოლი და ყოველგან და ყოველთვის ქართველი გვაროვნობის შესახებ ჰქადაგებს პირუთვნელად, მოურიდებლივ და თამამად, ამის სასარგებლოდ არც მისი ენა დამაშვრალა და არც მისი გონება დაღალულა და არც ხელ-ფეხი, ყოველთვის და ყოველგან ძვირფასი მოძღვარი ამის საქადაგებლად მზად ყოფილა და არას დროს არა შემთხვევაში მას იმედი არ გადუწყვეტია, რომ ოდესმე ქართველ კათოლიკეთა ქეშმარიტს ძიებას თავისი ქეშმარიტი მი-

მართულება არ მიეღო. იმედი ჰქონდა, სასოებას არ ჰკარგა და და უკანასკნელ მას ნატვრა შეუსრულდა. ქართველ კათოლიკობაში აღორძინდა გვაროვნობის შესახებ სწორე შეხედულობა. კათოლიკობამ იცნა თავის ავი და კარგი, გვაროვნობა და მისი ისტორია. დღეს კათოლიკობაში უკვე მთელი თავობა არსებობს, რომელნიც ნამდვილის მამულის შეილობით არიან გამსჭვალულნი. ამათში ეს მიმართვა და შეხედულება მტკიცე საძირკველზედ სდგას, მაგრა არის მასზედ დამყარებული. ვიტყვით, რომ ვიდრე ეს დამყარდებოდა მათში, მინამ მამა ივანე გვარამაძეს ბევრს შინაურს და გარეულს პირებთან მოსვლია კამათი და ნამეტურ სომხურ გახეთ „მელუ ჰაიასტანთან“ „მშაკთან“ „არგონავტთან“ და ზოგიც მხითარისტების სხვა და სხვა გამოცემებთან. ყველგან მ. ივ. გვარამაძე სომეხთ ცნობებს მარტივად და ჰეშმარიტებით აქარწყლებდა, ამტყუნებდა ყოველ მათს მოსახზრებას და ცნობას, რაც ქართველთაგან დიდს ყურადღებას იპყრობდა თვისკენ, ამითიც მამა ივანე გვარამაძეს მეტად დიდი ამაგი მიუძღვის ქართველთ ტომის წინაშე, ამით საქებია იგი და მარად მოსაგონარი.

მამა ივანე გვარამაძეს ქართულს ლექსიკონურს ასპარეზზედაც დიდი შრომა აქვს დადებული, მისის ცდითა და შრომით შეკრებილა და დაწერილა 13,000 ქართული სიტყვები, რომლებიც საბა ორბელიანის, ჩუბინაშვილის და სხვათა ლექსიკონებში არ მოიპოვებია. ასეთი შრომისთვის ჩვენ ვერას მოგახსენებთ, რადგანაც ამის სამზადისი არ გვაქვს და იმასკი გავიხსენებთ, რომ ჩვენისთანა ერის მწერლობის ასპარეზზედ ასეთ სიტყვათა კრებულს დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს, რადგანაც ასეთ გათახსირებულ დროს, ერთის კაცისაგან 13,000 სიტყვის შეკრებვა და აკინძვა ადვილი არ არის, ადვილი არ არის მით უფრო, რადგანაც ეს სიტყვები სხვა ქართულს ლექსიკონებში არ მოიპოვება. აბა დააკვირდით ამას და თქვენ ადვილათ წარმოიდგენთ თუ რა გვარი შრომა უნდა იყოს ეს ერთის კაცისათვის.

აღსანიშნავია აგრეთვე ის გარემოებაც, რომ მამა ივანე

გვარამაძე დიდი მეტრფიალვა ქართველ ხალხის სწავლა განათლებისა, იგი თავის მღვდლობის დროს სოფ. ხიზაბავრას დიდათ შრომობდა სკოლის სასარგებლოდ, სულით და გულით სწავლდა მათში სწავლა განათლების შეტანა. მისთვის არაფერს იშურებდა, ყოველთვის თავგამოდებით ცდილობდა და როგორც ბავშვებს ისე მათვე მშობლებს. მოწაფეებს, ყოველთვის უახლოვდებოდა და საჩუქრად ქართულ წიგნებსაც ურიგებდა. მოკლედ უნდა ვსთქვათ, რომ ქართველი ერის სახსნელად და წინ წასასვლელად მხოლოდ ამას სთვლიდა და სთვლის კიდევაც, რომ ქართველი ხალხი განათლების ასპარეზზედ გაემოდის. ხალხთან დაახლოვება, მისი ცხოვრების და ავ-კარგიანობის გაცნობაც დიდს სახსრად მიაჩნია. იგი ყოველთვის დიდის სიამოვნებით უახლოვდება თავის მრევლს.

როგორც ერთსა და ორს შრომაშია მ. ივ. გვარამაძე ამაგდარი სწორეთ ისეთივეა ქართულ სახალხო სიტყვაერების მწერლობის ასპარეზზედ, მან შეკრიბა დიდი ძალი სახალხო ნაწარმოებნი, ძველნი თქმულნი ლექსები, შაირები, ზღაპრები, ლეგენდები და თითქმის ქართული ძველი სიმღერების ხმებიც კი ისე კარგად იცის, რომ მესხეთსა და ჯავახეთში, ქართველთ შორის, ძველად თუ დღეს არ ყოფილა ისეთი რამე სასიმღერო ხმა და კილო რომ ის მ. გვარამაძემ კარგად არ იცოდეს. ცოდნით კი იცის მართალია, მაგრამ უბედურება იმაშია, რომ ამ ხმებს ნოტებზედ გადაღება არ ელირსათ. საქმეს თუ არა ეშველა რა უკანასკნელ ისე მოეწყობა, რომ მ. ი. გვარამაძის შემდეგ ამ ხმების არავის რა ეცოდინება და ყოველივე გაქრება უჩუმრად და შეუმცნევლოდ, ვამბობთ გაქრება მიტომა, რადგანაც მესხეთსა და ჯავახეთში, ქართველთ შორის ძველი სიმღერების ხმები მთლად დაეცა, იგი დამალა თათრულმა გავლენამ, დღეს იქით ქართული სიმღერების ხმა-ურობა ძრიელ ნატამალოზს.

მ. ივ. გვარამაძე ბევრს საგნებთა აღწერაშია მოხერხებული, ნამეტურ ქართულის ენის კარგად ცოდნის, სიტყვების ხმარებით და აღმამკობელის ენით, შემკობილის ნაწინარფს სიტყვებით, თვით მელექსეობის ასპარეზზედაც ამ მოძღვარს თავისებური შნო და ჰუნარი აქვს, რაც დიდათ თუ არა მცირედ მაინც ხატავს მის ნიჭიერებას და გონიერ ლტოლვიტებას მრავალ საქმეთა და საგანთ განსჯერებაში.

947.922

ჭ 551

ზ. ჭ ი ჭ ი ნ ა ძ ე.

მეორე თუმანოვის ქუჩა, სახლი № 30.

ფ ა ს ი 15 კ.

იბეჭდება და მალე გამოვა შემდეგი წიგნები:

ხურსიძის გვარის ისტორია და შოთა შიო რუსთაველი.

სამცხე საათაბაგო და ქართველ კათოლიკენძ.

ქართველ გრიგორიანები ისტორიული მიმოხილვა.

ისტორია ქართველთ ებრაელთა.

ქართველი ფაშები ოსმალეთში.

5-21+6-2
39+2+5-2a

6X9+2
5-17